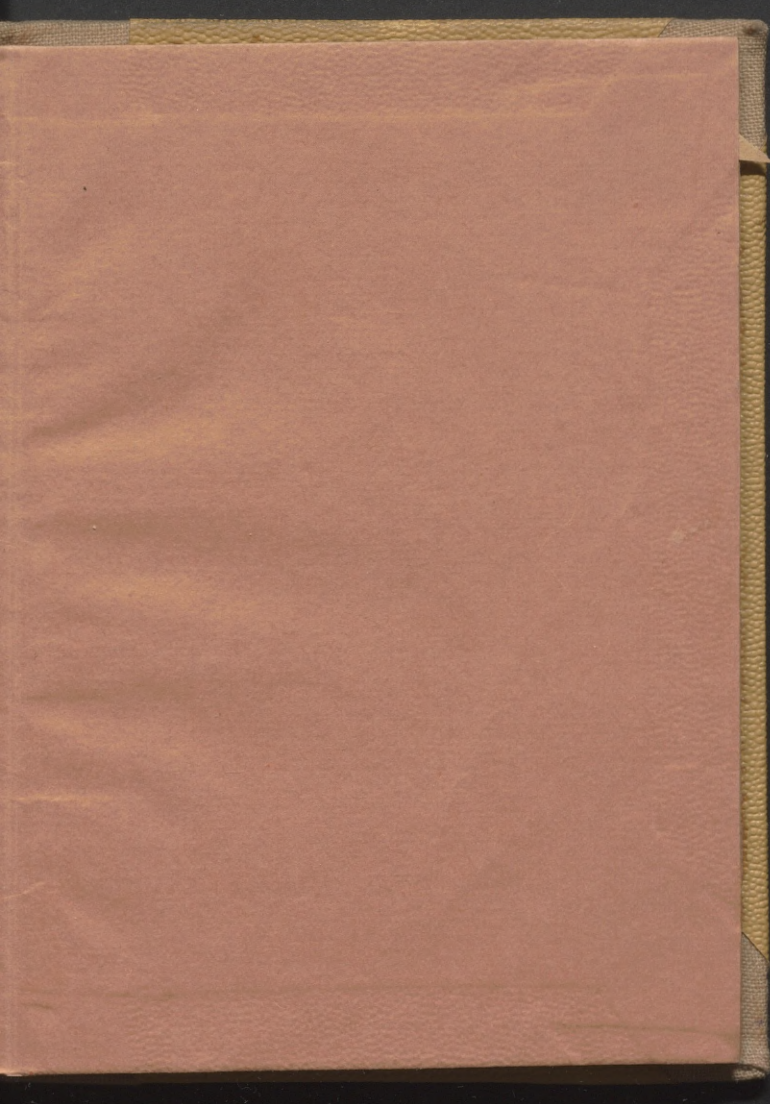

Sveučilišna knjižnica u Zagrebu

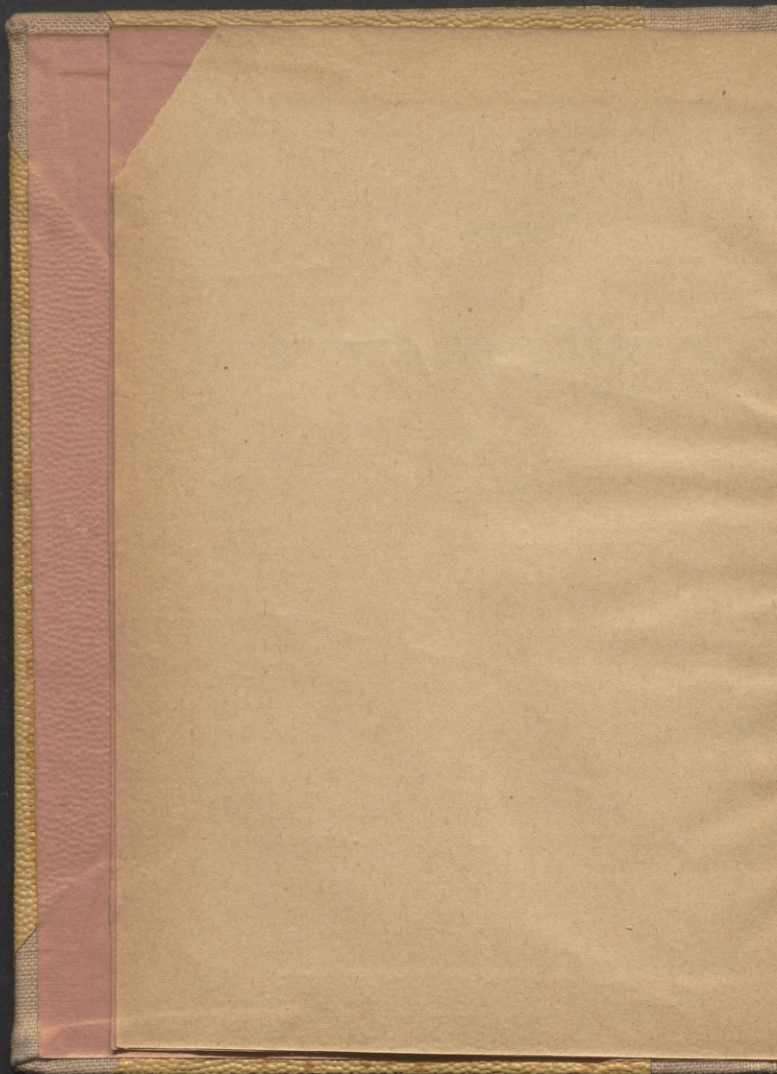
15

152545

7/89

I.

Prva ljubav.

U ranijih dnevih svoga života bijah ja mnogo šutljivije diete, nego li sam se kasnije mogao izticati objestnom brbjavosti. I prihvatljivija srдца, vična se podavati ružičastim sankom. — Tako sam se i jednih školskih praznika, kad no se opajah već unapred ponosom, kako li će to biti, kad se budem mogao dičiti naslovom „filosofa“, silno radovao, što sam mogao iz grada polećeti u tihi seoski čar. A iza svakoga kućica omalena i miljušna polja smieškala mi se tiha i čarna zamama, pa liepimi niti protkivala kipeću mi maštu. Bijahu to rani poleti, u svojoj bezazlenoj bezobzirnosti tim smioniji.

U moga strica kapetana, a neženje, bijaše mi milo. Bijaše to naprasit, surov čovjek, na ustnah mu riedko mila smieška; a i porugljiv bijaše. Ali ako i riedki, bijahu mu njegovi prijazni pogledi opet silno privlačivi; kan da te je vezao njimi; i nisi ga mogao misliti van dobrim. I opijao bi se rado, pa onda kasno u noć kućom štopotao.

A u njega je osim sluge bila i mlada djevojčica, nije joj šestnaest godina; i kuharica je bila, i reduša. Krasna djevojčica! Ja sam ju često potajno pogledavao, a meni se prije nekud nije rado omicao pogled

za ženskinjami. Čudnovato bijaše to doista, jer sam inače rado maštao o čedu, što no mi ga sama duša stvori. Ono me je vjekom i posvuda sliedilo; pa često bi mi se znalo pričiniti, da me dozivje iza sitna grmka, ili da mi se smije u polju izmed šarena cvieća. — Krasna bijaše dà ta djevojka u moga strica; crne puti, oštre, lepršeće kose, fina nosića, a milahnih ustana. Nu samo joj pogled bijaše čudnovat; čas bi te strašio; jer se je žacavo odvrćao od čovjeka, a čas bi te opajao miljem; jer se je znao takovom lahkoćom, takovim čeznućem iz potaje zakriesiti, da te je u dno duše posizao. A uvijek privlačljiv. Odisaše taj pogled laganom, nemirnom sjetom; vabljaše nepojmljiv smilak u tvoju dušu. Čudno! kako sam toj djevojci zavolio; ja sam ju za malo neprestance stao ožidati, i uza nju bijaše mi voljko. A ona udilj zamišljena, nerazgovorna.

Jedne sam se tihe i bujne večeri odolje zadržavao uz knjigu. Stric mi se jošte ne bješe domu povratio. I otvorio sam prozor, pa uhadjao za nekimi težkimi, bolnimi uzdasi tople večeri, uzdasi iz daljine, daleke, nenaslutne daljine — — — Tek me štropot u stričevoj sobi probudi iz duboka maštanja. Teško koraće po sobi, amo tamo, pa zavojito, pa postani — — — A koraci kao u grobu — — nekud čudni, težki, bućni, a u drugu ruku prazni, kao da lupaš po razbitoj baćvi. —

„Janjo!“ viknu stric najednom, i postade u posried sobe. U hodniku zašušti bos korak, pa olahko škripnuše vrata.

„Svuci mi čizme!“ — Žurno, što si se napregla! Gle! Na živu spava!“

„Kasno je!“ prošapta drhtav glas.

„Što kasno! Vuci se! — No što stojiš, izdiri!“

I opet škripnuše vrata, pa u kodniku bos korak. A po sobi srta stric; jedna mu noga bosa, a drugom vuće po podu.

„Janjo!“ dozva opet. „Janjo! Čuješ li nesrećo! — Svuci mi čizmu! — Nosi vode; peri noge!“ — —

I stane pluskanje vode, pa onda tiho šaputanje, sve izpod glasa, pa onda se stric nešto okosi, i nešto lupnu — — kao udarac, a onda tihi plač — — pa kan da zaječi cjelov — — —

U vani se diže vjetar, pa trznu staklom na prozoru — — — I groban muk, al kô da je pritajen, kô zloban — kakov li? — Polegnem se na krevet. Čudno me nešto stiskalo oko srдца. Zagnurim glavom u vanjkuš, pa pustih težkoći u grudima maha — — i zaridah, gorko, dugo — — — ni sám neznajući s česa — — —

S jutradan mi se smiešnim pričini onaj plač od sinoć. Vrludah vrtom, čitkah Vraza — Djulabije. U vrtu kopa Janja povrće. Zažarila joj se lišca; gleda ravno preda se. Pomolih se iza grmečka. — Iz lica joj odiše lagan rumenžar, oko nujno, duboko zastrto dugimi trepavicami. A kadkad omakni joj se iz grudiju lagan, potajan uzdah, pa onda prevuci rukom saneno preko čela, uzbaci kosom i počmi nadalje kopat. Oj, koli mi se vilinska činjaše njena ljepota! —

Janjo! navrie mi uzhit na tih doziv, i ja s lahka uzdrhtah, porumenih. Janja diže naglo pogled, a žacav onaj njen pogled, al ga i umah obori, udariv na novo kopat čudnom žurbom.

„Janjo!“ prelije mi se duša. „Ti si žalostna!“

„Nisam!“ šaptne.

„Što te je ono stric noćas tukao? drznuh se upitat.

„Mene?“ uzbuni se djevojka — „Mene — —!“

„Ja sam sve slušao!“

„Pustite me, pustite!“ kliknu i pobacav naglo povrće u košaricu, odbrza vrtom u kuću. I toga me dana ne pogleda više, ma da joj i jest moje oko iz potaje neprekidno vrebalo poglede.

Na večer bijaše istoga dana. Blagdan je. Stric u društvu; preko polja kod lugara na gostbi. Bujna

pada ljetna večer. Sunce odavno zašlo; lagana rumen prolieva se zapadom, žuta rumen. I zadahtne po koji lagani, lahki oblačak. A između granja bljeska nebo zamirućim sjajem. Lahk je uzduh, vrije u potaji, i nad čitavu se narav nadvisuje plašt prividne smrti. Ali iza njega bujan kipi život! Ledinom skakuće živahan kos, po grmećih cvrkuta po koji češljugar, ozivlje se po koji vrebac. To iz bliza. A s daljega zvoni iz luga svojim punim pjevom slavulj, pa teški se neki klikovi, zatomljeni daljinom rodišta odmiljaju u uzduh; i ptice i stada i ljudi mješaju zvukove uz sjetnu prirodnu glasbu. Pa sitni šturak, sve nadvisujuć, udesuje prema društvu tanko žuborenje. Koso po strani nad rubom visoka gorja izlazi pun, sjajan mjesec. Širok kolobar piše nebištem; bljesak mu, otimljući se polusvjetlu izmičućega dana, lagano plazi gladkom i drhtavom travom, lagano i nejasno; on ju ljubi.

Na kolju vrtne ograde naslonila se — Janja. U veliku joj vlažnu oku pliva mjesečevo srebro. Spustila umorno ruke, usta na pô razljućita. Nepomična al ipak živa. Živi kip! I gleda u dalinu sjetnim, sa-nenim, al izrazitim pogledom. A ja vrebam za njom, obilazim vrt, ustavljam se po strani. I dolazim bliže; korak mi se čuje. Djevojka se trzne, lecne. Široko me pogleda, pa pusti oko nekamo u stran, u daljinu. Grud joj lagano lelija.

„Janjo!“ — Oj, gdje mi je ona nježnost, s kojom izdahnul taj šapat, taj vrelj, ljubeći, bolni šapat! — „I opet si turobna, Janjo!“

I djevojka odvatila glavicu; u oku je drhće kruna suza.

„Ti plačeš?“ raztaplja mi se srdce.

A djevojka zatisne pregačom sjajno si lišce, pa zarida s tihana, gorko — — — Ruka joj je u mojoj; na grudima mojima bije joj plaho srdašce. Ne otimlje se, pušta se — — — Gorčina, izmješana sa slašču,

iztiskala mi uzdahe, pa nježne, tepajuće rieči, a krv mi vrije, u glavi mi šumi — — I cjelov, dug, obostran cjelov planu izpod mehke pregače, kojom no si je otirala suze, zatomljivala gorko ridanje — — — Niema bijaše to ljubav, sladka i kratka, ma da je već mjesec daleko na nebište izplivao, ma da je zaplamtilo zviždanje, a gluha se tišina prostrla širokim svietom — — —

U granju nešto šušne; na ledini pomoli se — stric.

„Jao!“ klikne djevojka, pa mi se iztrgne iz naručja.

„Ha!“ rikne stric plamteća obraza, a krieseće mu se, pijane oči, krvlju oblite grozno uzvrtile.

„Ha! kuj!“ rikne, posrne, i bič, kojim no si je krotio pašće, spliče se oko tanahna struka jaučeće djevice.

„Striče!“ kriknuh sdvojno, biesno.

„Što!“ obrnu se, i podigne bič. Ali moj se ognjen pogled srdčano upilji u posried njegova krvava oka, i čudim se, koliki li prezir uzmogoh očititi, kolikom li ga jasnoćom znadoh ulieti u oko. Ruka mu klonu, bič mu se plete oko noge, i on srtajuć zadje muče puteljkom kraj vrta.

„Janjo!“ kliknuh srdito. „I ti možeš to trpjeti!“

„Moram! Moram!“ zajeca djevojka.

„Moraš? — A čemu onaj noćni plač, čemu sada ovo bičevanje? Janjo! ti ljubiš strica!“ planu mi oko.

„Nemojte! — Pustite me, hježte! zaviknu djevojka i munjolika pobježe vrtom.

Sjutradan odilazih u grad. Od strica nijedne liepe rieči, hladan: „s bogom!“ bijaše sve, što mi smože za poputbinu namaći. I lagan stisak ruke, a oko mu nekamo u stran bježi, izpretrgana mu rieč muca. A Janja me bježi, bježi korakom i pogledom. Tek na razstanku dignu sjajno, suzno oko — — Oj, onoga čara! — Biser je to naviek sjajan biser moga života!

Koliko li se puta poslje u životu ne ogrijah za tmurnih dneva na njegovu živu, bolnu, vruću bljesku!

* * *

Mnogo godina poslje namjera me na isto namjeri selo. Ne imajuć znanca, svratih se na prolazu u seosku krčmu. Oveća jednostavna seoska kuća, koje no jedno krilo namieniše krčmarenju. Pred zaprljanim pročeljem čepuša marno nekoliko kokoši, pa se voljko šušure po prašini. A do praga izvalio se stari, tromi garov. Spava nemiran san; jer ga muhe izjedaju oko ušesa. Zavirim na vrata u predkućje; garov se probudi, zareži muklo izpod glasa, pa se odvuče nekamo za kuću; — inače nigdje nikoga. Na ognjištu iz zapretane vatre prši modrast vijugast dim. Nazovem „dobar dan!“ pričekam, i jedva se u neke jade izpuče iz kletii stara nemoćna baka; crna joj zlovolja sjedi na oštru, ružnu zemlenastu licu. Sladko se uzvrti, te me na posljedku uvēde u pokrajnu sobicu — „za finije goste“. Zaguzljiv, težak u njoj zrak. Naručih u bake vina.

Bijaše to ljeti. Bezbroj muha izjeda ti oči. Otvorih prozor, te zagledah u roj mušica, što no se u klupku motao na suncu. I pomislih na ranija ljeta na Janju.

„Izvolite!“ zaječi za menom nekud poznat mi glas. Okrenem se — čuda! — pred menom stoji — vidim li pravo! — stoji Janja, uvehla seoska ljepotica. Lice joj upalo, kosti izskočile izpod blištećih, udubljenih sumornih očiju. A i nosić, onaj obli nosić neliepo se oštrimi crtami povećao.

„Janjo! Ti tu?“ kliknuh nehote, i osjetih nekako ono čustvo, koje no me nagna u plač ljetne one večeri u mojega strica

A ona još jače probliedi, zadrhtaju joj uvehle oči, onim starim sjajem oživi joj pogled.

„Da tu sam“.

„Udata?“

„Da“.

„Dugo?“

„Sedam godina. Umah po smrti vašega pokojnoga strica“.

„Pa kako živiš?“

„Nije mi baš zlo. Jedino mi diete preklane umrie, i to me tuži.“

„A muž?“

„U vani je — u kući . . .“

„Sjećaš li se prošlih onih dana?“ priupitah žacavo.

„Nemojte spominjati“ — — obori oči, a glas zaječio prizvukom boli — — sjećam se da, sjećam“, prošapta tihano.

Ne znadoh, o čem da razgovaram s tim bolnim, propalim, biednim stvorom, koji no je nekada bio uzpalio prvu žarku luč u mom srđeu. Dulji mük.

„A ti kô da nešto bolna?“ iztisnuh suho.

„Nije, nije mi ništa“.

U to u vani surov ziy: „Janjo!“ — i u sobu upadne onizak, pognut pristar čovjek, oštre, razmrskane garave kose, runjava paprena lica, mutna oka.

„Vrag te!“ — — krikne, ali se i sustegne, opaziv mene. „Odlazi van! trebam te — —“

Janja se mehanički maknu, pogledav me žacavo izpod oka, i izpadne iz sobe. Za malo divlja u vani puče vika, psosti, grdne, živinske.

„Vražja pijandura!“ promrmlja moj kućiš, koji no je upravo bio unišao.

„Tko to?“

„Ta taj krčmar“.

„Janjin muž?“

„Poznate ju?“ začudi se kućiš.

„Grdna zlića; nevolja. Obloče se, pa tuče biednu ženu. Sve ju psuje rad nekakva kapetana.“

Da je ona odprije u njega živjela, pa koješta — — šta vam ja znam! Bije ju, grdo nije. A stara mu vještura mati u svem pripomaže.

„Ona baba u vani?“

„Ona suha avet: nije je, koliko ni ulja u zamrlu žižku, a paklena zloća — —

„Tako; tako — ? —“

Na odlazku ne vidjeh Janje. Platih račun staroj, poniznoj i slatkoriekoj baki — Janjinoj punici. — Tek, kad je kućiš potjerao konje, zaviri na prozorak bolno ono, blijedo, mučeničko lice. — —

Bijaše to za mene posljednji njen pogled; više je nikad ne vidjeh u životu. I ja smogoh težak uzdah za to nesretno biće, koje no je u životu na vječnoj, beznadnoj muci — to dobro, čuvstvene biće. — — Ej, krivnjo! koli si teška zaslužena; ljuća, sto puta ljuća, kad te kobno sgođe naprte na hrbat dobromu stvoru! —

II.

Seoska ludjakinja.

Oj, kako je žalobno bilo u tom seocu! Mračno, siromašno seoce, daleko po strani, odijeljeno, reć bi, od čitava svieta. A kukavština, turobnost prirode još mu više potamnjuje neprijazni lik. Dugo, nepregledno polje; sve mršavo, pjeskovito tlo; i po najboljih godina sprženo, žuto; jedva da bi po gdjegdje zanjihao lienim vetrićem pun klas; zanjihao sjetno, gorko. I nije čudo: ljeti suha žega, jeseni dugotrajne, vječne kiše. I mene zadesi jesen u njem. Mljačna mokra, tamna jesen. Poljanom težak, hladan, vlažan vjetar brusi po suhom gdjegdje šiblju. Dalje tamne, blijedkaste magle, pa mrko, zamusano nebo; sve se težke sive oblačine pogone njim. Sunčani tračak ožidaš, ožidaš bar grdan, crn oblak, koji rodi munjom — u njem je naravne kriepčine, u njem života; — ali ni toga ni odniekle; samo nepoduosno svestrano, niemo

mrtvilo. I dušu ti davi čudna, neizbježiva sanenost. Pa što i da radiš za takovih tamnih dana, gdje ne možeš proviriti na polje, a ob četvrtoj uri pada neprijazni polumrak! Ne mili ti se do jaka dana ni ustati, a za objedom vječni „preferance“ vječni „taro-rok“ u zadimljenoj župničkoj sobi. Uvijek u troje: sa lienim prijateljem domaćinom, pospanim debeljakom, s jadljivim i pedantnim starim župnikom — namrgodjena lica i nabranih obrva — — A ni lova, ni pijanke — I s kim ćeš?

I da me ne zadržavaše očekivanje na zaručnicu mi, domaćinovu sestričnu, ubjegnuh ma bilo kamo iz toga živoga groba. — Ali ja se naprezah, ne bi li odhrvao groznoj sjeti, koja me je najveć noćju napadala. Previjaš se po krevetu, ne možeš usnut, dugo, kasno. A već si svu knjižnicu prijateljevu premetnuo. Najviše njemačkih novela, što no jih namro od oca vojničkoga častnika.

Opet sjedim duge večeri u svojoj sobici. Gleda ta soba u vrt, dočim se s druge strane vije uza kuću cesta. Prijatelj jamačno spava — takova pospanca ne vidješe oči moje. Čitam Zchocke-a, tu zamamnu smjesu čudnovitosti, duh mi se straši pred timi čarobitim slikami, ali ja čitam, jer mi prolazi vrijeme. Čitam „Preobraženja“. U vani se naduo vihar; šušti golo granje, pišti debela kiša, cinka klimav prozor. A o krupnih se kapljicak na prozoru odsjeva bljesak sa svjetiljke, i vjetar pógana kapljicu, namiče i dvie i tri, a bljesak titra prozorom čudnovatim, žurnim svjetlućkanjem. U jednom — gledam, drhtnem — nekakva blieda prikaza — lice je; — lice koščato, hladno, bliedo, smrtnobliedo metri upiljenima očima izvana ravno u mene — Oh, koli bode taj pogled čovječje grudi, koli je neopisivo ukočen, grozno leden — —

Al što, je l' to san, mašta? Protarem si oči, pogledam — prikaza. Drhtnem po drugi put, mlačan

mi mraz proleti kostima. I lice se gane, i sa stakla razljegne se sobom trokratni, tihi, jasni udarac. Skočim u vis, naježi mi se kosa, i kolikogod bijaše velik moj strah, toliko mi na oko junačan, grčevit glas navrie na usta:

„Tko si?“

Šám se prestraših toga suhoga, surovoga uzklíka. A u vani munu bljeda prikaza u vis, mahne nad glavu rukama, i jaukne, pronicavim, tankim, groznim jaukom, te je nesta, kô da bi dim. Drhćuć na čitavu tielu, skočih pram vratima, da budim ukućane, da vičem — — Nu se sustegoh; ponos mi se uzbudi, pobojah se ruga, i s te me odluke usdahnu neka sdvojna, drhtava odvažnost. Vratih se širokimi, bahatimi i težkimi koraci u natrag. A štropot mi se tih koraka u šumećoj glavi učini, ko da nije moj, ko da je u okolo mene, ko da dopire iz vana. Uprem oštar pogled na prozor — tamna, vjetrovita noć; samo kapljice cinketaju i svjetle se. Svućem se, ugasim svjetiljku, legnem. Glava mi jače šumila, a izpod vedja med šarenim oblaćjem zure u me ukočene, ledene oči, čas crne, čas žute, čas crvene, čas zelene. A u uhu med šumom i piskutom, med tûkom i cvielom jauče pronicav, grozan jauk; jaukne, pa zamre, pa opet jaukne, kanda iz daljine, duboke daljine. A ja tiskam vedje, tiskam uši u vanjkuš, ali oči gledaju, glas jauče. Izmučenih, i napetih mislih uljuljah se u nemiran polusan, te napokon tvrdo zaspah, ne probudiv se do blizu podne. Probudi me glas domaćinov. Ustadoh, ne spomenuv o sinoćnjem ni rieči. Opet proživih dosadan dan, sjećajuć se pomalo sinoćnje sgode. Činjaše mi se ludom bajkom, koja se jamačno obnoviti neće. A i čemu onaj ludi strah — jamačno posljedica napetih živaca s one fantastične lecture? Vuče se i mrak. Junačim se; popuštam. Navadna me obhrva sjeta. Zadržah se navlaš dulje pri večeri, gucnuh navlaš nešto dublje iz omašne čaše.

Domaćina se uvuče u postelj, a ja za njim. Sjednem, čitam. A sve izpod oka piljim na prozor. Nema ništa. Citam dalje, zadubim se živo u redke. Kad li na jednom: kuc! kuc! i do tri puta. Drhtnem, skočim u vis. Bljeda se propne sjena, jaukne i propadne u crni mrak. Bez daha izpadnem iz sobe, dozovem služkinju. Pa stid pod noge, i neka mi zastre prozor kakovim bilo zastorom. Cudi se djevojče; izpuče odnekle bjelu krpu, i navuče na prozor. A ja u krevet, pa opet onaj nemiran polusan. Na visoku sam briegu, pod menom strašan puko ponor, zelen, žut, crven. A po blještećih mu vlažnih stienah kapaju žute, zelene, crvene oči. Sve zlobno, ukočeno, mrtvo u pãdu u mene uprte. Zaniham se, padam i ja, a odozgo puče divlji smjeh-jauk, što li? I ja se probudih, a srce da će mi skočit iz grudih! Dignem se brzo, užgem svieću i čitajuć sve onako na krevetu nekako se smirim. Već pod zoru, kad se pjetli živo uzpjivali, zaspem uz goruću svjetiljku. Probudi me opet prijateljjev glas; bijaše podne. Začudi se, što to svetiljka gori, a ja izmucah, da mi se nije dalo na spavanje, pa da mi je poslje na krevetu čitajućemu iznenadce san zaklopio oči.

Za objedom opet „tarok“ u župnika. Igrah nepomno, župnik se srdi.

„A što je to vam danas gospodine!“ klikne.

„Pustite me; nisam sabrana duha“, i bacih karte-

„Ta dà“, nasmija mi se prijatelj izpod brka, čudan je to svat od jučer. Dugo u dan spava, a po noći dozivlje služinčad, da mu zastire prozore!“

Župnik se suho nasmije. A ja prekrstim ruke na prsima pa ću svetčanim glasom upitati:

„Vjerujete li vi, gospodo, u duhove?“

Drugovi se na široko pogledaše, pa prasnuše u objestan smieh.

„Bez šale“, ponovim osbiljno, „vjerujete li vi u duhove?“

„Sbijaš li ti šalu?“ upita prijatelj „kakovi to duhovni?“

A ja ću opet:

„Ne šalim se; odgovorite mi!“

Razborit čovjek ne može se toliko zaboraviti“, osbiljno će župnik. „Ali čemu taj upit?“

„Tako samo. — Ne pitajte!“

„Čovjek bi se istina, prevario“, počeo moj prijatelj. „Čujte, što se meni desi, nema tomu koji par godina. Zivljah u Pragu na tehničkih naučih. Jednoga me dana dočeka domaćica, da me je tražila nekakva ženskinja, i da će da sa mnom govori. Čudim se; ne vjerujem. Nemam znanice u Pragu; istom što prve godine tuđe boravih. Ali isto mi izporuči gazdarica i sljedećega dana. Mlada liepa žena, reče, u crnini. Nasmijah se, i ostavih glase, da me neka u deset sati večeri čeka u mom stanu. Sjutra se zabavih u društvu; minu deseta, dodje i jedanajsta ura. Sjetih se ročišta, i ostavih veselo društvo. Na stolu dočeka me pisamce, sitno mirisavo, pisano drhtavim rukopisom. Nježno, fino pisamce; odkriva mi u njem Aurora vruću ljubav, te me roči sjutra o desetoj uri noći u —skom parku. Začudim se čudom; mašta mi slikaše liepu, zaljublenu djevicu. Srce mi živo udaralo, opajah se ponosom, te jedva dočekah večer. Već o devetoj uri šetah po —skim parkom. Liepa proljetna večer, puna viri mjesečina kroz iglasti jelik, bljeska se o rosnoj travi. Šećem glavnimi puteljci, Kućnu pò desete, kućnu deset sati. Nigdje žive duše. Skrenuh u guštaru, uzkim nogostupom. Nigdje ništa. Čutih se prevarenim; netko se sa mnom pošalio. I već da ću zovoljan vratiti kući, kad li začuh neki čudni šum i žurni tapat lahkih nogu. Prisluhnuh; tapat udij na jednom tapče mjestu. Bijaše gusta šikara. Prokopam se kroza nju kojih deset koraka, kad li na omalenu, čistu proplanku na mjesečini pleše biela sjena. Sve joj prši lahko mjesečinom odielo; bledo

joj lice, crna bujna kosa pliva zrakom. Sjena se okreće biesno sve na jednom mjestu. Drhtnem, skočim natražke. Sjena stade, upre u me sjajno, veliko modro oko. Liepo bijašo to oko, ali nekud čudno-ukočeno, divlje — — nadzemaljsko — — Ukopah se na mjestu, a sjena skoči žurno — ravno prema meni. Lepršala je zrakom — na sitnima joj nogama lahke, bijele, sjajne cipelice. Kriknuh, da ću bježat. Ali već me drže studene ukočene ruke, već me hladi soptljiv, nagao dah sa bledih, uvehlih, ali liepih ustana. Da ću se oteti, ali me popušta snaga, a čvrst, hladan kolobar stiska mi ruke. Leden me znoj probije svega, rieč mi zauzlana na ustnama.

„Apolone!“ šapnu tih, rezak ugodan glasak.

„Apolone! Hiti, hiti sa mnom u ples! Gledaj, kako zure zavidne Nymphe! Hahaha! Zure! A mi u ples, Apolone!“

I leden dah priljepi se u cjelov na moje ustne.

„Tko si, ženo?“ kriknuh očajano.

„Venera sam, Venera! Tvoja Venera! Hahaha. Kako se to ti šališ! Na suncu ćemo pobjeć mrkomu Vulkanu. A on će zajašit mjesec, al nas ne će stići. Ja sam mudrija Venera, ja ljubim tebe Apolona. A on će bježat. — Vidiš li, kako se ruga taj zavidni mjesec — — Hoj! —

I bleda me sjena zavrti u okrug, bjesno, divlje. Užas potrese mojima kostima, trgnuh se očajno iz toga ledenoga zagrljaja, te bezobzirce, kucajućega srdca poletih guštarom. A sjena se natisnu za mnom. Trčah, što mi snaga dala, izgubih šešir, ogreboh lice i trčah. A sjena jaučuć prši za menom. Jedva si joj nekako zametah trag, i izmučen zakoračih na tihe gradske pločnike. Dokopah se kuće, sjutradan odka-zah stan, i preselih se u drugi dio gnada. I već ne vidjeh svoje Aurore-Venere. Bijaše to ludjakinja, do-sjetih se poslje, al s onoga dojma, koji no mi se od

te sgođe zahvati duše, i kasnije često zadržta mi srđce. Neopisiv je to dojam — — neopisiv — —“

„Hm!“ promrmlja župnik.

„Neopisiv — —“ šapnem ja, primiv mekanički razdieljene karte.

Dublje no sinoć zaronih pri večeri u čašu. Kuca deseti sat; ležim u svojoj sobi. Naum da ću odmah zaspati, pustih, da svjetiljka svjetlomrca, te se manih čitanja. Na prozoru debeo zastor; u vani mirno; kiša se nješto proridila. Tuče jedanajsta, a ja udilj budan, kad li na jednom:

Kuc! Kuc! Kuc!

Protrnem. A u vani prigušen, tanak hihot. Skočim s postelje, sgrabim revolver, odgrnem zastor. A vrtom izmiče biela, visoka i tanka sjena, izmiče i zamakne u gluhu crnu noć — —

„Ludjakinja!“ prošaptah. A u duši nešto šaplje: „Sablast!“ Hoće li se povrnuti? — Hitro, drhćuć pobacam na se odielo, odklenuh polahko vrata, i zagazih u crnu noć. U džepu mi revolver. Naglim korakom zagrabiš cestom. Oblaci se stali razredjivati, i krpica zvjezdana neba zasja mi pred okom. A izmed oblačja svjetluca mladj. Tiha, sanena, hladna noć. Ja cestom ovamo, onamo, sve dalje, i čim dalje, tim hrabrija srđca. Umiri mi se krv. I čudo; pod zastorom noćna polusvjetla svrati mi se miso s čudne sablasti. Sviet, prošlost, život razgaljuje mi se širokom dušom. Najednom užasan zaori krik negdje dolje u bari, i kao da zapljusnu nešto, pa opet tih, otajstven mir. Svimi živci protrnji mi taj užasan krik, bježim kući. A kao iz dubine zagrabi hladan i šumeći vjetar. Dopadnem u kuću, budim prijatelja. A on hrće gromorno. — Primiriv se nešto, izkapim na dušak dvie čaše vina, pa se zakopam u postelj. I mišlju zavlada pražka ludjakinja, noćna sablast, užasan krik — Oj, grozne li noći!

Sjutradan izmučen i trudan vedro zagledah nebo. Jaki sjever navještao skori snieg. Olakša mi nešto u duši. Kad ti eto domačine:

„Čudo, da te i danas ne nadjoh u krevetu.“

„Čudo; i ja velim“.

„A što ti se to modar kolobar savio izpod očiju. Davi li te mora?“ nasmija se prijatelj.

„Gorje, gorje, brate!“ uzdahnuh.

„Što, biesa, gorje?“ zadivi se debeljak.

„Proganja me sablast“.

„Hahaha!“ zaori mu objestan hohot.

„Ne smij se! Na ovaj ovdje prozor već evo treću noć dolazi blieda prikaza, te kuca po njem, pa zajuče pa pobjegne.“

„Ne sbijaj šalu.“

„Ne sbijam šale; istina je živa.“ I izpripoviedih mu osbiljno čitavu sgodu.

„Hm! hm! što bi to moglo biti?“ zamisli se on.

Malo za tim šetasmu cestom, da se naužijemo vedra dana. Lakše mi zadisale grudi; bodriji bivah čas na čas. I uspjeh, da se nasmijem momu već eto treće noći pohodu. Prispjesmo do mostića, izpod koga tekla nabrekla jaruga. U polju niže mosta sbježala se gomila ljudi, pa sve oko nečesa razpravljaju. Krenismo do nje. Na travi leži lješina mlade djevojke, odjevene u lahku rubeninu. Podbuhla joj blieda, fina put; liepo joj lice užasno izkrivljeno; modre ustne, poluotvorene, kažu niz liepih, bielih zubi. A crna se kosa priljepila u mrežu oko velikih, crnih, izbuljenih očiju, pa se plete licem i liepim nosom do na razgaljene grudi.

Probljednulu šaptnu mi zadivljen prijatelj:

„Noćna sablast!“

I bijaše. Ono divlje oko, ono bliedo lice, pa garava kosa.

„Što se to sbilo ljudi?“ upita prijatelj.

„Eto jutros“, poče stasit mladić, idem ja, da ću u prič do briega. Kad li da ću na prućju pregaziti, eto se ob ovu grbavu vrbu zapelo bliedo stvorenje. A dugom kosom zavija voda. Skočim, izvučem, i eto ova nesretnica — luda Jela“.

„A odkle je ta Jela?“

„Ma tamo preko iz R-a. Nema mjesec dana, što poludi. Da ju je prevario djuvegija, a domari — na domu joj mladja sestra i maćuha — da ju prognali. Pa se potipala ovuda u okolo, sve tražila nekoga — i šta ja znam. Nema tri dana, što se dotepla u naše selo.“ —

Prizurih u Jelino lice. Pogled me se onaj izbu-
ljena oka dojmi, kao da je bolan — — Nesretnica!

Od tada ne dolazi više sablast pod moj prozor. Zapao domala snieg, prispjela mi i vjerenica, i u živahnu društvu poslje vesela sanjkanja, uz čašu vrela čaja pripovriedam o noćnoj sablasti — o ljubavi ludjakinje. Jesam li krivo kazivao?

III.

Idealista.

Još od malih nogu bijaše idealista, taj dobroćudni, smiešeci se, nagadjajući siromašak. Taj siromašak, pomno zakopčan, komu no od pet puceta redovito manjkala tri, koji no bi mazao cipele samo na svetak, a u utorak bio sretan, što je sretno proživjeo gladni ponedjeljak, tješeć se ne to čarom dojdūce nedjelje. I hod, taj raztegnuti, sviestni hod, pri kojem bi zubom vremena izčipkane nogavice vijale zrakom ni o polovicu moguće napadnosti. — Al s toga mu ipak često tinjala med prsti cigareta, i to baš od onoga

blaženoge zelja, s kojim no državne tvornice upoznaše niže slojeve pod imenom „seksera“. On ustali s njim vrlo rano poznanstvo; jer je u svojoj dvanajstoj godini znao vrlo udesno držati med prsti tanahnu smotčicu i odbijati čuvstveno dimove, toli čuvstveno, da bi samo glupak mogao ne opaziti, da je u toga čovjekā „smisla“.

Tko ga je pobolje poznavao, taj nije mogao odlučiti njegov jednoličan, neznatan život od vječne nade, koja čim drzkija, tim joj se više podavao. Neizbježive nade, naumi, smišljaji, popraćivani tugaljivim smieškom osobita samouzdanja. — I pjesnik bijaše, taj obični, svagdanji, tihi dječarac, ali pjesnik kitice, nipošto pjesme. Prva kitica pjesme bijaše mu jamcem, da će čitava kompozicija dočekati sigurnu izvedbu. A ta je kitica „zar ne, prilična; — ne tko zna što, al ipak!“ — „Pa onda tek je pokušaj, početak, a poslije istom ti bujni spisi, ti zamamni kontrasti, karakteri, pa čudan završetak, nerazumljiv, koj se samo tumačiti može“. — Dà, takav je bio taj pjesnik.

U njegovu srcu sva je okolica nalazila ljubavi, po nj' sama nuždne. U tom sitnom, povjerljivom srcu. Domovina kao abstraktan pojam, nipošto konkretan, ona bijaše za nj' nekim ognjištem svih vrlina, željkovanjem sve sreće. Kako i što, nije taj jednolični siromašak razmišljati mario; nu da mora ta domovina velika da bude, baš onakva, kakvu ju on želi, ne bijaše dvojbe. Oh, on bi ju služio! Ne poput obična radnika — ne: nešto velika morao bi da učini za tu domovinu, nešto požrtvovna! I krv u neizvjestnom boju, gdje bi „svi“ skočili, i divno pregnuće u miru, koje bi sve čudom uzneslo. To bijaše njegova domovina. Ta sfera njegova mišljenja bijaše sasma oddieljena i neodvisna od ostalih. Tu sama nesebična ljubav, a onamo hrdja niskih životnih odnošaja zavlačila ga u nizinu, nedoličnu takova junaka, a on je se otresti ne mogaše. Dapače on je nit ne osjećaše.

Nesretan bijaše u obitelji; mačuha ga proganjala. Nu on je mućao i gutao, pripravljujuć nješto. Tu kletvu obiteljsku čutio je samo, dok ne bi prekoračiv prag rodne si kuće; ali bijaše ipak časaka, gdje bi se k ostalim svagdanjim jadom priliepilo i osjećanje toga nenaravnoga, posvemašnjega i neizbježivoga bića. Tad bi se probudila u najnižjoj kleti njegova srca pohranjena mržnja, mržnja „njegova“, podržavana nadom naplaka daleke, nu jamačne.

Imao je i prijatelja. To bijaše „on“, u misli, ni pošto u rieči. Nije mu izkazivao osobita nagnuća, ali je govorio s njim, kao sam sa sobom, priljepljen uza nj' kao čičak. Nužno bijaše mu s njim drugovanje; u njeга bijaše često puta zlovoljan, ali bez njeга kao bez glave. Prijatelj mu bijaše spremnica njegovih tajna; sve naume, sve nade i čežnje gole je preda nj' iznašao, ne žalajuć se kritike, ne bojeć se prigovora. A to je radio onom neusiljenom povjerljivošću, kojom je odisalo čitavo njegovo biće. U pri-povjedanju svagdanjih doživljaja bijaše mu prijatelj kao epizodista nuždan, nu pjesmicā mu nije, koliko se je znalo, pjevao.

U nizu svagdanjih bića, s kojimi se je igrala njegova duša, bijaše i „ona“. Nježan čuvstven stvor, žena u najčišćem smislu, koja bi imala da izdiše za njegovimi cjelovi, njegovim milovanjem. A on bi pred njom čas litio sjati u mužkom ponosu, a čas se topiti od milja kraj njezinih nogu. Oh, ta „ona“, koli bi ju on bio ljubio — žarko, neobuzdano. On ju je dapače i ljubio, taj fantom, nepoznat, nu živ, koji no je pomnim okom pratio svaki njegov naum, svaki korak, svaki življi trzaj čuvstvujuće duše. On bijaše izhodište svim njegovim mislim; uvjek mu u rieči, pogledu, pjesmi. — Često bi ipak zanosno iznosio na vidjelo slutnju, koji to da je njegov ideal; kod neke je Tonke dapače i činom stao pokazivati, da se je razpupao cvietak njegove sreće, a na rumenu liću

čuvstvene namiguše; gospodjice inače, koja se je poput većine naših djevojaka vrlo ljepo zabavljati znala. Ali najednom stade se žacati zanosnih proplamtaja vruće si duše, i to od one noći, kad mu je pred nosom bila zatvorila kapke za večernje serenade. Baš od toga doba stade s „njim“ zalaziti mladi trgovčić, neporočna glasa i osigurane budućnosti. Na to stadoše njegove žice zvonjeti tugaljivimi zvukovi priegera, a pod konac i čviliti sdvojnimi uzdisaji osvjetljive duše. — Ej, da je on ikada i naslućivati mogo, što to znači pjesma u svietu —!

Eto, s timi se igračkami zabavljaše njegova živa duša! A ta su mila lica imala izpunjavati za čitava života njegovu dušu. On je imao da živi s njimi na jednom samo mjestu — na kamenitom, pustom rudištu, odkle ga nikad ni korak ni želja ne iznie iz vidokruga, gdje mu bijaše obično, jednostavno, možda i čamno, ali dobro.

A što bješe on namislio sa svimi timi slikami u duši svojoj? Da li on ikada pokuša sravniti današnji dan s jučeranjim, pa nadovezati dosljedan niz do smrtne ure, neradin, jalov niz? On to nije nehtjeo, to on dapače nije ni pomišljao, da pokuša. Divni naumi, naporni i puni žrtava imadjahu za nj' čara samo u razmišljanju, u pomišljenom izvadjanju; da on pomisli ikada ma i časkom preči iz maštanja u sbilju, da on to pokuša — o, to ne mogaše taj dobroćudni, smiešeći se, nagadjajući siromašak.

Evo, kakova ga nadjoh poslje niza godina, za kojega je mnogo zamašnih doživljaja proletjelo svojim ubojitim dojmom, mojom dušom, za kojega mi je mnogo ljepih mladjahnih snova našlo ruševine pod neumolnom i težkom nuždom životne sbilje.

U pustu, pokrajnu, srpanjskom žegom prožeženu seocu, gdje se nit iz daleka ne nadah zapaziti poznate duše, stvori se preda mnom suho, osmudjeno, obraslo lice, udubljena, tiho sjevajućega oka, sa iz-

vjestnim, sladkim, povjerljivim smieškom oko ustana. Ja upoznah odmah taj smiešak i po smiešku davna si druga. Neodoljivom silom radosti padoh mu na grudi. A on? Je li to bio klikajući il jecajući glas, taj brzi, soptljivi, zamirući glas, kojim se je munjice stao ticati prošlih sгода? Je li mu prizvuk odjeka čemera životnih uspomena ili zadovoljstva s postignuta cilja?

Odvede me u klimavu drvenjaru sa dvie sobice, drvenjaru od onih, koje selu za ljetne ontare svojom umarajućom jednoličnosti udaraju biljeg neizbježive, posvemašnje dosade. Starimi, šarenimi slikami bijahu narešene okrečene, požucele stiene prve sobe. Zaudaralo je u njoj po netom obavljenu objedu. Po sriedi se kočio velik stol, oko njega drvene stolice, a uza zid škrinja i ormarčić, koji no je više naličio ropotarnici no spremnici, pa napokon u kutu prostran, visok krevet — bračni krevet, jer do njega malena zibka, pokrivena na obruču raztegnutom bjeložutkastom tkaninom. Dakle se je bio oženio. Na vrata proviri vrlo znalično visoka, mršava, dosadno čista žena, smiešća se lica, što je redovito znak slabe inteligencije. Lice je to bez boje, il bolje zemljenasto, opekasto žuto, suha, otegnuta nosa, širokih, tankih ustiju i udubljenih, sjajnih crnih očiju — uvehla seoska ljepotica. Inače pomno zalizane vlasi, pognut stas, tamna haljina, kratki rukavi i nabrana suknja. Mogaše joj biti kojih trideset godina.

Naglo munu povjerljiv posmjeh licem toga neznatnoga stvora, kad mi ju predstavi ukroćeni idealista, te se stade življe, povjerljivije smieškati, kad joj pružih ruku. Stade na to u stran skromna oka, raztegnutih ustnica, ravnajuć si pregaču i gladeć rusu glavicu malenoga, zamusanoga derančića, ne prosboriv u svem ni desetak rieči. Al te je prozidahnula toli sladko, toli skromno, da mi se smilova, a ne znadoh ni sam, s česa.

A što je radio dobroćudni, smiešeći se, nagađajući pjesnik kitice?

Bio je odieven u sivo, usukano i prostrano odielo. Širok, poklopljen bjel šešir, od crne svile savit ovratnik, modra, preko džepa obješena marama, prostrane, u kljun zavinute cipele, a cigaru zamienila dugačka drvena lula.

Predstavi mi takodjer uz lagan poklon, obazriev se u okolo, i svoju kuću kao „bilježnički stan — s priličnom godišnjom plaćom“. A s „njom“ se upozna („ona“ se je medjutim bila žurno nekamo izmakla) umah iza kako je bio dobio službu. Lugareva je kći; već su osam godina u braku — ima dapače i četvero djece. — I sbilja, iza kreveta osim napomenutoga rusionje zirkale dvie djevojčice, a u zibki komešati se stalo četvrto baš u pripravi, da iz kratke potištene, piskutajuće ouverture navine u fortissime obiteljske začinke. —

Zatim kako mu je načelnik obećao, za stalno začepiti do buduće zime pukotine po stienah, kud se uvlači vjetar, i sve liepo iznova pobieliti i urediti. Inače žena mu je posve zdrava, a i djeca — i kamen bi jim prokuhao. Na zdravlje se napokon ni sam ne može potužiti, samo da mu se je kakogod obnoviti. ugnjezditi. — A i to će doći. Kad mu kuću poprave, onda će gledati svake godine kupiti po jednu oleografiju — u samoći je to ljepo i čovjeka upravo veseli, kad mu oko zapne o što finijega. Recimo, kad bi mjesečno odkinuo po forintu — to se od dvanajst forinti „sada“ dade nabaviti vrlo ljepa slika. U ostalom o tom će već govoriti u trgovištu sa židovom trgovcem.

Baš me je bio ponudio „za ime božje“ sjesti, te navinuo razgovor na to, kako on još i sada „radi“ — piše, kad al puče iz zibke uništujući fortissime. Dobar otac morade podržati koprcajuću se „zloću“, dok

je majka razširenima rukama i sve psipsikajuć zabrinuto uletila u sobu.

To bijaše uzrok, da me odvede u svoj vrt — komad od dobra po jutra mršave zemlje. U njem nekoliko starib, jalovih šljiva, mlada tepka, nešto povrća i bundeva. Ograda mjestimice od niskoga plota. U kutu pod hladom mlade topole i granata grmlja bijaše klupa. Tu sjedosmo; jer on tu najradje sjedi i radi. Baš se je u ovo posljednje vrieme manio bio lirike, pa se bacio na epiku, na balade. Liriku je spremio u škrinju, u dva svežnja — tek kadkad — kad plane — i sada se sklizne po koja katica. — A u namisli baš ima divnu romancu; — nije ideja posve originalna, ali s osobitimi nuancami.

I biblioteku će osnovati. O, i nju! Čitav utržak od siena namijenjen je biblioteci. Ima dapače već kojih dvadesetak svezaka — još od djačkih vremena, i što je za službovanja nakupovao kalendara.

A onda će živiti prilično. Samo da mu je priskrbiti piccolo ili bar flautu — već se ponešto u škalu razamije — naučio ju je kod kapelana. A i to će biti! — Krušku će uciepiti; već je govorio o tom sa starim župnikom. A tajnik kod okružja vrl je čovjek, nu načelnik — jest i on — ali mu nije baš najbolje na ruku.

Onda se sjeti svoje Tonke u gradu. Ah — udala se je. Udala da, ali što je njemu do toga — — — Oni moradoše svaki svojim putem; staze su im se razilazile.

Poslje tih posljednih ponešto sentimentalnih refleksija uputismo se u kuću. Gospodja je medjutim bila spekla pečenku, ali ja ne mogoh žalibože da ostanem — moradoh naime putem hititi. Al da je to ona znala — zalomiše suhi kraci — žalostna bila, ne bi bila mi zaklala kokoše, koja no dnevice nosi. E za volju toga argumenta ad hominem moradoh ostate. Kokoš zalievasmo gustim crnim vinom iz seoske

krème, koje no župnik osobito hvali; jer veli, da je — istina — nešto goropadno; ali da kriepi čovjeka, i upravo grije. Nu ipak nije onakovo, kao što za mladih dana ono u gradu, kad no bismo se provedeli — Krasni bijahu to dani! — On se ipak nada još prije smrti u grad se skloniti — sve mu srdce sluti. Pa tko zna, nije ni to nemoguće. Moglo bi se bi se koje mjesto izprazniti, a napokon mora se uzeti u obzir, koliko je starih ljudi, koji su ili za mir ili za grob. Može se, može svaki čas dogoditi — —

A, pita me, znadem li, da mu je mačuha obudovjela. Otac mu ne ostavi ama ni zelene jabuke. — Nu ništa za to; on će ipak, kada dodje u sgodu, pomoliti se na njegovu grobu.

Vino je tekom te zabavice baš prijalo, a od vrućine zacrvenila se bila domaćini lica. Tko zna, što bijaše uzrok, da je i opet spomenno bio „mlade, krasne dane — kad smo ono vragovali, kad smo vrieli — —“

Na posljedku da bog poživi domovinu. I akoprem ne mogu svi očitó da rade, akoprem se tišti i ugnjetava na sve strane, ipak je blizu doba, kad će uviditi ljudi, da je s biedom teško računati, pa kad će svi bez razlike skočiti, da spase i osvete svoju domovinu. A u to ime dao bog, čim skorije — — Već se ne može, ne može dalje. — A sad na dušak!

Bješe se življe zacrvenio.

Da nije Tonka išla za drugoga, ničija ne bi no njegova bila. A ovako — je li on tomu kriv — — ? Pa ona i nije bila osobita žena, nije bila ni dobra Hrvatica — to on dobro znade — a i sada mužu za volju, kažu, da je sve ostalo na svijetu napustila i zaboravila. Nu ipak kan da nije posvema sretna. — O, on se iz ovoga zakutka pomno razgledava u okolo.

Ipak moradoh na posljedku otići. Bijaše pet satih po podne. Ruku o ruku izprati me do kola.

Sada doduše nisam došao u pravo doba — ljeto je; ali neka dodjem na koljitsu, pred božić — to ti je brajne, život.

Uzpinjah se na kola. Raztegnute ustnice pomno vršile svoju dužnost. Stisnuh obojici ruke i zahvalih im se, na što se ustnice i oči idealno blaženo nasmiešise. Poljubih se na to s prijateljem toli živo, da su mu lica sve blistala od radosti, pa zatim u kola. Dok sam popravljao sjedalo, sjeti se on, kako je u blizu Marko, a sav se promienio. Sumar je, i osbiljan, van reda osbiljan; — on ga ne 'pojmi, zašto ne zalazi k njemu; — nikad ni blizu. — A na posljedku on će ipak svoje imanje do kraja urediti — a tajnik je čestita duša.

S bogom, s bogom rode! Živila domovina!

I kola odjuriše; za oblakom prašine izniknu obitelj seoskoga bilježnika.

„Čemu taj život?“ šaptnuh. „Eto ga sretna — sretna u tom ništavilu, koje ja sám žalim!“

Ej, pjesmo prošloga života, ima li u tvom čaru odgovora ovomu pitanju?

IV.

Dva putnika.

Ta dva čudaka bijahu od najčudnijih na desetke milja u okrug. Ti čudaci, što no su se nekom upornom grozničavosti podavali svojim hirom. I ne mariše te ludaveti skrivati dušu. S toga ih i jesu poznavali skrozimice svi stanovnici okolice. Bar ih nazivahu vječnini putnici, koji su za zbilja tegli k dalekim ciljevom, al samo da su ih u osnovi na tiesno priudesili polje. Oba su nešto tražili; a baš to „nešto“ bijaše stanovnikom okoliša tvrd orah, ma da i znahu

jedan uhadja za izginulom ljubavi, a drugi ožida za blagom — da l' za izgubljenim, da l' za zakopanim nije se posvuda jednako naklapalo. Bit će valjda, da za izgubljenim; jer se je opet u drugu ruku govorkalo, da su to putnici do „izgubljene sreće“. Ipak ni krštena ne znadijaše duša ni donjuaniadu jednoga, kô ni rentieroku davninu drugoga.

A oni na sva ta naklapanja mramorkom šute. Ljudi s njimi navlaš nevješta susretanja, al oni ipak nit kazuju, što su si medju se, nit kamo će. Pa se nisu ni odbijali od društva, kad bi ih ono pokadšto zadesilo. Neki šalivdžija nazva te časke njihova živovanja „plohom na putu“. Ipak su čudaci mukotrpnno snašali tu plohu, kako se i dolikuje čestitomu putniku. A iz njihova željezna, nepromienljiva lica ni mudrac ne izpipa ništa. Čeljad bez živaca! Ipak u dno im oka trepti kô da bi neko grozničavo ožidanje, očekivanje. Očekivanje u staraca! Jer jednomu prisudjivahu šestdesetu — to rentieru, a Don Juanu oblu pētdesetu, prisudjivahu u vjetar; jer krstnoga im boga mi lista ne odaje vraska na licu! Tko je proživjeo, kao oni, mukotrpan viēk, hvata ga se vraska. kao ono žutilo rujanskoga lista.

Zimi su najradje lunjali. Ljeto ih je sanešenošću umirivalo. I pred božić ojutriše jednoga jutra u selskoj varošici, gdje no živahan promet, i — duše mi — baš pred božić čitavo gradstvo. U drvenoj, izpupacanoj odajici sjedi rentier; miso mu s pogledom bludi po izpucanoj, okrečenoj stieni. A te pukotine, žuto odkrivajuće drvo, ko da se kese. I čitava odajica, reč bi, da se kesī na čovjeka. Miraz je to stare djevoke, kojim ona ne uspije primamiti snuboka, ma da je rado primala, pa još i sada prima bečarske stanare. Kestenjast, omašan ormar, s razklapanom ključanicom, i s izrezuckanom trokutnom kapōm, stari je čangrizavac, a klimavo posoblje nevoljko ti se podaje. Taj tōsadni „kanape“, s crnom, oglodanom kož-

nom prevlakom po starinskom ukusu za šest komadih sjedioca, i ti teški, visoka naslona stolci. A tek postelj! Visoka do neba; patuljku, da se uzpne, grdna muka. Pa razkročena, orijaška zidana peć; reč bi, draži te na megdan. A leden mir! Kroza nj' kô da niemo besjedi ono nešto opekastih svetačkih obraza, zanašajućih na nervoznu skrb, na grizljivu svetu bol.

A rentier udilj smišlja. Na stolu pred njim žute, odrte nekakve hartije, izšarane modro-crvenimi, drašćinimi bilježkama. Drugar mu u varoš odlunja; a to je tražila i obična potreba; jer jednomu trebovaše „mira“, a drugomu „sprohadjanja“. Podnevno se sunce odrazuje od ikrasta sniega, i blješti u oči, ostavljajuć na vidu zelenkaste mrlje. S toga je zadubljeni umovalac pronašao za potrebno, lieno se dići i navući na prozorak luknjasti, žuto zelenu rubčinu. Baš se u taj hip naglo raztvoriže vrata, a mrko se oko nizka, suhonjava rentiera jošte jače sabra.

„Nestore!“ mal' ne riknu došljak, i padne u sobu. On je naime zavidjao svomu drugu toli zvonko ime (sam se je zvao Filip), pa ga je uvijek izrazito, na puno izgovarao. Bilo u tom svakako trunka zavisti; jer čemu umovalcu kičeno ime — — ?!

„Nestore! Sveti dan — !“ tresao se došljak; zelene mu raztvorene oči sjaju, a obješeni zavoji debela mu lica drhću s grozničave, lude radosti.

„Našao si?“ lecnut zapiskuta Nestor.

„Našao sam — ! Nisam se varao, nadajuć se u snovidjenje“. I poskočnô zakrenu vrludati sobom, nigdje mu mjesta, tiešno mu je. Pa kao da se je otrieznio, ustoboči svoja obla ramena ravno pred Nestorom, zakopa nabreknute šake u široke si kockaste hlače, pa udari u deranje tresućim se soptljivim glasom.

„Društvo — Putujuća umjetnost. U krvi je to, razumiješ! I ona je umjetnica. Pah! Neškodi! Razumiješ?“

„Kako — ona?“ otegnuto će još uvijek u čudu lebdeći Nestor, i upre suh, dugačak kažiprst Filipu pod nos.

„Odkle ona? Ta nisi lud — ona druga — kći?“

„Kćii — —?“

„E pa da, kći —“

„Aha kćii — Hm! Pa napokou na što tebi kći?“

„Hihi! Na što meni kći?! Ti to jošte sada nakon tolike moje muke možeš da питаš? Razumiješ li? kao jaje jajetu! To je i moja obveza!

Pa se uvali u „kanape“, razširi debeljaste ruke i uze njimi mahati, proriavajuć poznatu historiju, s koje je već davno šumila napeta pamet miroljubiva Nestora.

„Ona je bila svakako žena odlična uma. Umjetnica! Ja sam — onako — nisam baš bio uslišan — prijateljstvo bijaše to više. Pa tko nepogrieši, alj tko se pogriešiv pokaje, pitam ja tebe! Ona se je pokajala. I ako je barun umakao, nadje ona u meni nasljednika. Oh, zašto ju grdna nazeba ote vrućoj ljubavi?! Ona me je suznima — razumiješ — suznima očima molila, da joj budem djetetu — sve. Nije ni slutila, da će barun s djetetom u sviet, pa mene onako fino, prostački dočekati. Kuburu mi tisnu na čelo, hladnu, ledenu kuburu — brr! i sad me još s toga vražjegga poljubca zebe u srcu: — i da šitim, jer da će mi iztisnuti dušu. Za nj' da bi bila to sramota — razumiješ li? — sramota — sramota?! onakva žena — umjetnica! Magarčina! — sramota!? — Što u sviet! — Ja sam njuškao, vražki njuškao — i našao sam ju“.

„Hm!“ ogłosi se zamišljeno Nestor. „Ima li i ova kakova baruna?“

„Što, baruna? Beno! Družtvo je to solidno, pošteno. Ja kad joj se odkrijem — sjutra umah prva predstava — na Tominju — Lumpacius Vagabundus, kad joj se odkrijem, onda počima moja sveta dužnost,

razumiješ li? — Vidiš!“ skoči na „kanape“, i iz-
pukne iz ormara omašnu, zelenu škatulju —

„Vidiš!“ baci škatulju na stol, vidiš li ove reli-
kvijske. Sve ću ih joj redom pokazati. I stade razmetati
širokim stolom dronjave kazališne prunke.

„I ovu spavaću kapicu ovdje. — I ovaj žut pojas
— od glavne joj uloge — Parthenije iz „Sina pu-
stinje“ — i ovu kitu cvieća, što sam joj ja poklonio
i ovaj zimzelen vienac, posut ružami — od „družtva
mladića, štitećih umjetnost“ — Ha!“

„Pa to ćeš joj kazati?“

„Dakako da kazati, brajne! Večeras ćemo se
malko onako napried upoznati, pak ćemo ju pri-
praviti — —“

— Kao sve ne veliko nesretne ljude, tako je i
Filipa istom na koncu njegove duge tragedije naglo
i ljuto zaljela ploha nesretnih konflikta, da to ljepše
ne bismo niti u Šekspira poželjeti mogli. Čistih tra-
gičkih konflikata, ma da i jesu ljudi, a osobito pri-
jatelj mu Nestor, u njegovoj duševnoj krizi nazrievati
mnogu komičnu nit.

Izprva sljedećih dana nije mogo gatati Nestor, s
česa su se presretnomu Filipu stali počesće otimati
u govor nesuvisli komadi po svoj prilici vrlo pate-
tičnoga monologa. Dapače i u noći razdire svojimi
otajstvenimi klikovi vrlo osjetljive uši svojega druga.

A medju mane posljednjega vremema opažaše nje-
gova okolina i tu, da je u obće vrlo mnogo rabio
riječ „deklamacija“, gdje treba i ne treba, pa je u
tom smislu i govorio. Jedno je jutro dapače staru
gazdariću svetčano nagovorio:

„Vriedna gospodjo! Pod sjenom častne starosti
hladna oka motreći sviet ipak ne vidite, da nam služ-
kinja zaboravi pripraviti mirisave vode!“

Kako su pako ti njegovi najnoviji hiri djelovati
stali, vidi se ponajbolje iz toga, što ga je gospodja
gazdarica vrlo patetički opomenula, da nije dolično

„staru čeljadetu“ drugomu brojiti godine, a njegov „nerazdruživi“ što je bio prisiljen osbiljno se izjaviti, da će „pretrgnuti svezu“, ne bude li drugačije.

Nu to Filipa nije smetalo, da jedno jutro — baš u oči odlazka kazališne družbe — stupi pred Nestora, te skreše ovu peroraciju:

„Nerazdielivi družo!“

„Petlja našega žića živa je jošte; i ja ne želim, da pukne. Medjutim ima tajnih kapljica u ljudskoj čaši života, koje imaš piti, ako i ne znaš, pa i nikada saznati ne ćeš, što su, za što su. Al ako nas i tajna koja moć razlučivati stane, ne pustim te od sebe; zajedno ćemo umrieti. — S toga te, prijatelju, umoljavam da mi uzajmiš stotinu forinta“.

Snebi se Nestor, kako se nikada jošte u životu snebio nije.

„Stotinu forinta?!“

„E pa da! dok ne dignem iz štedione!“

„Al to je mnogo!“

„Pa neka. Nisam li ja našo? Ne ćeš li i ti naći!“

E na taj živi argumenat, koji je uvijek bio kadar smekšati Nestorovu tvrdoglavost, izpuče Nestor iz njedara kesicu, te izbroji Filipu deset izderanih desetaca, mrmljajući: „Pa zašto i ne!“

A na večer pade Filip o podne bez sviesti u sobu, sruši se na „kanape“, kao i ono nedavno, samo što je sada mućao, kao niemać. I sve što smogne na „razjašnjenje“ bijaše ova hartijica:

Štovani gospodine!

Pišem u hitnji. Još danas morasmo naglo odputovati. Hvalim Vam za otčinsku njegu i sućut. U uspomeni za uvijek vas držah kao otca. — Za onu pako svotu, što mi uzajmiste, ne skrbite. Prvom vam ju sgodom pošaljem. Ako biste slučajno došli u poso s židovom Braunom, to izvolite odbiti — ako vas baš ne bude u računih smetalo — malu svotu od 50 for. koju mi je izvolio uzajmiti.

Izkrešite čašicu šampanjca u zdravlje

Parthenije.

Filip turio stisnute prsti u džepove, pa duboko misli, a Nestor spusti hartijicu na tlo, pa smrska:

„Zao znak. Niti si ti našo, niti ću ja naći!“

„— Za putujućom umjetnosti ožidajuć —“ mogo bi se kao u odgovor uzeti komad smišljanoga monologa najnovijega ljubitelja „umjetnosti“.

V.

Napušten dom.

On je jedna izmedju mnogih stvarca, koje podavaju selu neki izraziti, stereotipni značaj. Ogradjen od svieta, poput smrtna pečata obitelji, koju je nekada kriljo, izložen je starac svačijoj samovoljnoj ruci, i biesu prirode i žestini ljudske rieči. Al on ravnodušno pruža svakomu na uvide knjigu spomenicu, upisanu u rezove hrdjave si vanjštine. Preživio svoj viek, koji je na tiesno svezan, pararelan s čovječjim, čeka tu poput sieda ranjena veterana časak, gdje će mu dospjeti posljednji izdisaj, kaošto mu već davno dospie i uloga u svijetu — Čeka na grob. — Čemu li sve nismo mogli prisposodobiti tu njegovu starost! —

Zar ne posljednjemu listu odrpane, mnogo proživjele knjige, kojoj razne nepogode u njem vieku odtrgoše prednje listove, a na ovom titra kobna, punovažna rieč: konac? Zar ne izpitoj čaši, na kojoj po tragu kaplje težko gonetáš, bila li je gorka ili sladka? Ili žutoj praznoj lubanji, po kojoj uzalud plaha kuckaš oka, da ti doglasi svoju prošlost, misli i čustva? Odziva ti se prazna i niema zveka. One očne šupljine,

što no ti strahom grudima protresuju, možeš isto tako popuniti blagim sjajem djevojačkih luči, kao i krvlju zalitim zarodom krvnikovih striela. — A ono, što u netrag izglođa zub vremena s tih zagonetnih predmeta, ono se istom primišljati dade.

Onaj se dom, što no ga ja za djetinstva upamtih, i toliko puta samac plaho obidjoh, dizaše poviš sela na maljušnu, vapnenastu brežuljku uz obronak. Put do njega zarašten kupinjem i dračom, a ono nešto ovećih gromača, što no iz zemlje provirivalo, posula mašina. Kamena sgrada, koja imala valjda nekada čuvati vrtić do kuće, na pô porušena i obrasla divljakom travom. A dvorištem prošikala trava, da ti se prividja na prvi mah bujnom tratinom, dok ne vidiš provirivati šiljasta kamenja. Stara se pred kućom i krošnjata lipa jošte nekako drži, premda joj objestna ruka progori deblo. Drži se, nu ne odiše bujnošću života, već se, upravo kao i kržljavi postrance hrastić, napinje naporom umirućega, koj hoće življim kretom da pokaže oholomu svietu, kako ga se jošte drži životna iskra. U zidovih pukotinâ, da bi se mogla šaka provući. Što je na toj staroj odrpini odnesljiva bilo, liepo posluži lakomoj ruci. Od krova ni traĝa; samo gdje gdje iz zida vire crni ugarci gredja: znak, da je požar bio taj silnik, koji je za uvijek odvratio ljudsku stopu iz tih zidina. A ptičad lieta oko zidovlja, pa se s cvrkutom naginje kroz razvaljena okna, što no žalobno, plaño bulje u sviet poput očiju stare aveti.

Stupi unutra čvrstom nogom, pa će te nešto tjeskobno dirnuti tutanj i odjeka vlastitoga koraka: ti ćeš ga se zaplašiti. Onaj vonj po osami, oni pusti, nagoreni i ugarci izšarani zidovi, pa razbita peč i grobna tišina — sve ti to probudi u duši neku tjeskobu, neku slutnju, smilak, što li —? A sunčani tračak zaigra kroz prozornu luknju po tom zaprašenom zraku, i čudno titra tračak, čudnije se svijta

prašina, i ti čitaš — vidi ti se to na licu — one uzvoje po uzduhu, pa ti to čitanje izmami sladogorak, nehotičan uzdah. Ta slova kan da se smiju ljudskomu životu, ljudskoj taštini, kan da šapén, neumolno šapću: eto ti, čovječe, života, poviesti, sudbe! — pustoš, prah, ništavilo. — I ti ćeš pobjeći iz tih sumornih zidina, pa ako si bio veseo, to si ostavio veselje na pragu, a izneo sjetu.

To vam je nutrinja, smisao napuštena doma. S toga on i spada među predmete omiljela na selu pogovora, koje naraštaj za naraštajem motri nepovjerljivim okom, i sumnjiči bajzovnim riječmi. Taki su pogođori srasli s mišljenjem seljaka; oni su potrebna hrana seljačkoj mašti. Redovito uz one o vješticach, morah, vukodlacih i drugom koječem, idu u pučku tradiciju i priče o „vražjih“ ili „ukljutih“ domovih. Stalne su o njih priče, na isti kalup smišljane, koje se rado slušaju, a na koncu izmame plah pogled, drhtav kret i pitajuć, na silu iztisnut posmjeh. — I ja slušah za mladih dana priču ob ovom domu. Pri drhtavu i nestalnu svjetlu luči priča kuma Manda vjerodostojnim tonom evo ovo:

„Bilo to pred jedno petdesetak godina — moj se otac dobro sjećao — kad se u naše selo dovezao čovjek mudrav i nevoljan. Taljige mu vuklo mršavo kljuse, a fla njih mu sve blago: nešto krpetina u svježnjevih, stupac rešetâ i med sienom tridesetak lonaca i zdiela. Svratio se lončar sa sajma, il odkle. A čudno čeljade. Ja ga se sjećam, kô da ga u oči gledam. Nemaš kazat, kako ti prodirao onaj njegov pogled, čudno, da bi se začnuo. Ona ridja, oštra dlaka, ona jarčeva brada, pa koščato, kozičavo lice i žute oči — — A onaj te njegov šiljast nos upravo bô u srdce, a čini ti se, kô da čovjek to dobro znade; jer tanka mu usta uvijek se krevlje i nakesivaju na krštenu dušu, da mu se nisi uhvao u oči pogledati. — I kazivo otac, baš kako ga je gledô: — u žutih

čižmetinah i sitnom šeširiću bio pelda, da se na nj' djeca jate. — Bilo to pod jesen, kad je došo u selo, pa udri u trgovinu: kupuj, prodavaj, popravljaj; — jer tko zna, kada već sgođe. A bio čovjek, koj se u sve razumio: hoš li ovo, hoš li ono: što si htio i pomislio.

Smjestio on s prva svoju trgovinu na križepuću pri kovačiji, gdje najveći promet, a kovač mu uz to domorodac; jer se kovačev otac — djed majstoru Mitru — doselio iz Kranjske. — Prošla tako nedjelja dana, i dvie i tri, i što ćeš ti vidjeti, ne odlazi došljak, već se priklonio u kovača, i da će tude zimovati. Zna kovač, što radi; išlo dobro gostu sa selom, a domaćini s gostom. I njih se dvoje podsmiehiva i teru si dlanove, a selo zabadava propituje ovo ono: kovač slaže ramenima i šuti kao zid. A kad sve šuti, zaludu je pitat, već gledaj, što se sgadja. S proljeća izniknu najednom lončar, kao da je odprhao, a kovač opet šuti pa šuti. Misle ljudi: i ne bude ga više — al dà! — za dvie nedjelje eto ti Kranjca s punimi koli kojekakva sitnileža. I s ljeta diže se uz kovačevu zidanicu lončareva koljeba, gdje se plela rešeta, vezali lonci, krpalo staro, a prodavalo novo. Mnogi grošić pade Kranjcu u kesu, a selo se priviknu, pa kô da i ne bješe ridji čovuljak vražje kumče (prosti bože!) Pa znalo se naći koje ljeto za tim u „gospodara Andrijaša“ i koji grošić na vjeresiju, kad ga ne smože odnikud drugud, pa da skapneš. Al kod Andrijaša uvijek vrata otvorena; samo metni križ, odplati više, nego što si dobio, pa prinesi smoka „majstoru Andrijašu“ za blagdane, i on svakomu prijatelj. Pa i ako je grd, nije zao, pomišljaše ljudi. A i finiji ljudi kucali na Andrijaševa vrata. Bio u selu neki kapetan Nikolić, dodrodušan starčić, komu bio sin daleko u carskoj vojski, pa uvijek pisao po ovoliko i onoliko; jer u daleku svietu težki račun. A Andrijaš se staromu gospodinu, kad bi pokueao, du-

boko klanjao, te ga ponizno ponudio ovim il onim, kako bi se već što našlo pri ruci. A potlje zadji Andrijaš i do dvora Nikolićeva, pa gospodin se s njim sve liepo porazgovori, pošeći, popostaj. — Bila u gospodina Nikolića kći — udovica bez djece. U to se s godinama Kranjec u kući preuredio, nadgradio si koljebi liep stan, pa se i ponovio odielom, a hitar i fin, i valjda nešto djavlove predje: — eto ti udovici bledja lica, i — što da vam divanim — znate. Stari gospodin zašo do Andrijaša, i tu se čulo žestoka pregovora i belaja, kad li majstor u grad, prišarafi dužnike, ponajprvo Nikolića, pa p'ati te plati! A odkud? Jer majstor ne čeka, ljudi ne smožu, a Nikolić da pritegne, kamo l' da odgrne. I eto ti jada! Andrijaš o čekanju, o ženitbi ni čuti, već za dva tri mjeseca eto ti ga gospodara u Nikolićevu dvoru, a stari s kćerju u grad, nemoćan i tužan, da čovjeku srdce cvili, koji ga ima. Al ga majstor Andrijaš ne ima, već uništio i ostale dužnike, pa ga u čas bogatašem. Ljudi plakali, Andrijaš se smijao, pa mirna Bosna.

Glas puče na njega, kao na djavla, a čeljad mu se odbijala od dvora. Ni momka, ni cure ne mogo naći, da mu služi, već družinu pribrao iz trećega sela. I pop s oltara spominjao imućnike, koji se ugiblju crkvi, a Andrijaš zaklopio plovanu pred nosom vrata, kad je bilo na „Tri kralja“ blagosloviti kuću. I nije imao zato blagoslova; nije mu dugo vrag služio. Jednom ga dočeka tuča kamenja, kad se je noćju vraćao iz grada, ljuta tuča; ogrebe kočijaša jedan kamen svojski, al Andrijašu ništa. Vražja bila tude pomoć. Ali — jesu li se svadili, il završili račune — najednom ostavi djavao svoga kuma Andrijaša, i kako ga on ostavi, sve ga ostavilo. Jedno jutro — moglo je biti jedno mjesec dana iza toga — nadju ga bez duše, na podu povaljena. U licu sav pomodrio. Došo vrag po svoje! vikalo selo, pa ma da i komisija rekla, da mu je puklo srdce radi prevelika straha. Došo vrag

po svoje, veli sviet, puklo srdce, veli komisija. Svatko na svoju, al se jošte istu noć pokaza, tko ima pravo, Još istu noć užga vrag svomu prijau smrtu voštanicu, da je svemu selu mogla prisvjetliti, koliko bi sporo večeralo. Planu krov nad Andrijašem kao luč, i jedva da se, što bješe živa untri, spasi, drugo sve. pa i Andrijaša, proždre pakleni oganj. — I to vam je sva Andrijaševa poviest, van što je poslje mnogo godina pao u selo prnjavor neki, bakrena nosa, kažuć se Andrijaševim sinom, pa ga umah i za uvijek nestalo“. —

Časak nasta mûk, da bi se i miš čuo preletiti. Kad li banu pitanjem mlado jedno momče:

„A što je od pustoga Andrijaševa blaga?“

„Što je? Bog zna. Možda ga je zakopao, il je uteklo. — Treba čekati čas, kad gori luč“.

„Bome čekati —“ doda strina Mara — „kako je čekao i moj pokojni djedo, i bio bi dočekao, da se u svoje zlo ne prestraši glasa, koji ga je zazvao, te da nato ne pobježe“.

„Pa čekati luč?“ zaznji po strani bojazljivo sladjano djevojačko grlo.

„Il čekati luč, il imati hartije“, pouči djedo Marko. „U davno su doba ovdje u nas u „vražjoj jami“ nekakvi Grci izkopali silu blaga. Došli pa tražili mjesto, i u noći valjda izkopali, pa sjutra im dan ni traga ni glasa. — Išli ljudi gledat, i nadjoše i a dva lakta duboku jamu, a u dnu joj rupa, koliko bi velika žara stala“.

„A kako su znali, gdje su novci?“

„E, donjeli su sa sobom pisma —“ važnim će i stalnim glasom djedo.

I na to razjašnjenje ne nadje nitko za sgodno tražiti potanjega komentara. — Poslje dodje na vidjelo — jošte pojedinih doživljaja: kako se je izposried Andrijaševa zidjâ čuo jauk i zveket, kao da bi iztresao vreću cvancika, da kako se noćju vidjela iznutra jasna

luč. Jedni čak pričali, kako je nečastivi jošte prije odnjeo majstora Andrijaša, nego li mu je podpalio oganj. A ti su doživljaji bili toli vjerodostojno pričani, da nije žive bilo duše, koja se ne bi bila prekrstila, pa bilo u pô biela dana, kad bi ju put samu nanesao mimo pusta doma. I mene učili tomu, kako treba u takovih prilikah palac prevući preo kažiprsta — tobož načiniti križ — pa si onda siguran.

Nego evo kakvoj sam ja sgođi — djetetom jošte — pribivao. Ona je obnovila i onako dosta žive uspomene na majstora Andrijaša i njegovu poviest.

Bila je nedjelja, a doba podjesenska, krasno, vedro predvečerje. Zarki se je zapad ljeskao u sto živih bojah, titrao po jasnom nebištu, po lahkom oblačju i žutu u okolo lišću. I Andrijaševim sipao se žar domom, sipao po miloj si volji kroz one razvaljene prozorne luknje, položene pravcem od zapada k iztoku. A čovječjemu se prividjalo oku, kad bi nasumce palo, kao da je oganj zahvatio zidje. Dvie su babe u to doba prve hajale s večernjice kući pod stran — ta tko i da prvi što nanjuši, ako ne će baba! Hajale bake u vruću razgovoru, kad li jedna svrati okom u vis na brdeljak, i u tren stade klokoćati ustnami, ne mogav do rieči, i sve vuče rukom po prsima, da će se krstom prekrstiti, a ne može. I sve gleda u vis, i žmiga očima. Svrati i druga pogledom, krikne olahko, pa povuče prvu za rukav, te u skok do bližnjih kuća, gdje digoše bunu, da je vrag u Andrijaševu dvoru. A babe jedva im duša u njedrima, pa kako da im ne vjeruješ. „Vrag je u Andrijaševu dvoru“ puče selom, i tko od kud strča se upodno briežuljka kojih tridesetak duša, riedki praznoruki, već tko se prihvatilo vila, a tko grabalja. U to tko god iz večernjice, trči, hrli, da prigleda, što je. Žamor, buka, križanje kružilo tim skupom. I sbilja nemala briga; jer si vidjao Andrijaševim domom glavinjati crnu prikazu, navlaš pred prozori. I crna ta prikaza — djavô —

skače u vis, pa se zveketom gubi u dubine. A čudan to zveket; kao da ruži i blieska desetero veriga u jednu. I kadgod sune djavao u vis, digne nekoliko starijih glava iz skupa posvećene masline, i masline u visu, a vrag se skotrljiva u paklenske dubine. I vrag umini, a skup križa se zabrinutimi, pitajućimi pogledi. Potraje vragov ples, kad li ga na jednom pojede za uvijek crna zemlja — nakon što se je silno razmahao bio; misliš, odprhati će u sviet. Za svetčane tišine, koja zatim nastade, diže svoj mentorski glas ponajstarija glava — stric Grga, kaštalda:

Braćo moja, nije druge, van šaljimo po plovana, neka blagoslivlje i tjera — potari ga sveti križ!“ Čeljad se naglo prekrsti, bi reč boječ se, da ne zakašni, pa da ju neman bez obrane ne zateče.

Nekoliko momaka umah odskaka do župnikova doma, i za čas doleti natrag, sve na mahove odišuć:

„Eto dolazi! — Jedva ga natjerasmo. Zar ste s pameti? viknu nam, kakov vrag praznovjerni sviete? A mi drž' ovamo, drž' onamo, udari u preklinjanje, i eto ga gdje ide.“

„Gle ti plovana!“ krikne krčmar Mijat. „A kad nam se skot ukorieni u selu, onda neka ga tjera sav popovski sbor! — Kuj gvoždje, dokle je vruće!“

„A zna pobrati vazmeni bir!“ doda čangrizava suha Mara, žena kovača Mate.

„Šta ti znaš!“ odsječe zvonar Mitar, uprav pripjeo u to kolo „to je njegov trud i ničiji!“

„I tvoj, i tvoj, braco!“ opet će Mara „Ne bi bio trud, da ga bratski ne podielite“.

„Bogme da ne dodje, ne bi više vidio od mene bira, ni što je crna pod noktom!“ odahne jedna strina iz prikrajka.

„Ha, eto ga!“ klikne Mijat.

„Što je, luđi sviete?“ važno će župnik. „Kaki li vas bies spopade?“

„Nije bies, gospodine plovane“ — skrene Mijat glavom „nije bies, već upravo pogan s onoga svieta.“

„Ne budali sviete! Prevarilo te oko, prevario mozag. Prodjoše vremena, kad su vragovi dohadjali; sad je i bez njih dosta zla na svietu.“

„Bome eno ga gore; na svoje oči ga vidjesmo. Baština je to onoga coprnjaka Andrijaša, sjeme mu se zatrla!“

„Pa dobro, sad ćete vidjeti, je li što bilo i kako. Ja idem gore; tko će sa mnom?“

Mumljanje zalahori skupom, nitko se ne odzivilje.

„E pa ja idem sam.“

I župnik se stade lagano uz briežuljak uzpinjati. A odozdo bulji krštena čeljad i čitavo se sletilo selo. Samo kadkad zazuji koja duša štogod izpod glasa.

„Tko bi s njim? Lahko je popu!“

„Moglo bi bogme i njemu do tiesna doći! Ne pazi vrag mnogo, kad nema uza se svete vode.“

„Šta ne pazi! Čim on vidi svetu halju, onda je njemu odzvonilo: rep poda se, robove u se pa bjegaj!“

Župnik medjuto zakreće u kuću; skup šuti mramorkom, samo kadkad uzdahne po koja duša teškim uzdahom, što no ga izmamio strah i očekivanje. Kad li se do mala pokaže župnik na prozoru, pa udari u smieh i dozivanje. Ojunači se čeljad, pa i ona uz brieg. Kad li ima i što vidjeti! Uposried zidjâ izvalio se u prašinu, kolik je dug i širok, Slovak kotlokrpa, pa hrće kao grom. Naljeskao se negdje, pa zašo uz brieg, misleć, da je krčma, što je pusta razvalina. Pa došav unutra, uze dozivat krčmaricu, a kad odnikle glasa, da će otići, al nagazi na prozornu luknju umjesto na vrata. Kako je prag nešto oveći bio, balancirao je Slovak odulje u prelazu preo njega, dok ga umor i vino ne složiše na tle uza silan štopot posudja na ledjih mu.

Ljudi da će buditi pijanca, al ne da župnik ni maknuti, već udari osbiljnim glasom u poučavanje.

Kuda u poučavanje! Šmugaju ljudi kroz vrata sve jedan po jedan, mrmrljajući.

„Lahko tebi šarafit po svoju, al je Andrijaš vražje kumče bio, i ostat će, dok mu se leglo ne blagoslovi!“

Pa onda:

„Tko će s gospodom trešnje zobati!“

Iz zakreni glavom:

„Dobro, dobro; ali — —“

„Ej, koliko li tih svojevoljnih „ali“ — ne sjedi za vratom našem narodu.“

VI.

Po prvi te zadnji put.

Bijaše prije mojim znancem čovjek — vrlo dobričina, ali koji se — ni sam ne znajući, da l' kakovim slučajem, il nesrećom — „nije dopadao“. To je baš pravi izraz, kojim se može označiti ujedno i njegovo posebne vrsti žacanje od svieta i ledena sustezljivost, s kojom ga primalo u društvu. A ni kriv, ni dužan. Pronosilo se dapače o njem, da je jednom sgodom njegov smieh toli silno uzdjelovao na neku gospodju nježnih živaca, da se je mahom onesviestila bila, te ga poslje uporno izbjegavala kao zla demona. Ne zna se ipak, koliko je u tom istine; ali je bar vidjeti, da on ne drži mnogo do te istinite li, izmišljene li svoje premoći, premda mu je oko znalo često zasievnuti takovim ostrim, zlogukim sjajem, da bi ga praznovjerna baka bila nazvala urekljivim. Ali inače vrlo dobričina. I onaj usmrćivajući smieh datira istom po nekoj čudnovatoj sgoti toga „nedopadnika“, koju su odabrani iz njegovih ustiju razabrali, gdje se označuje: po prvi te zadnji put.

Tko je vičan promatrati čudake, znade, da je katastrofu u njihovu životu kadra nametnuti i sitna sгодica, pa kako je ta sгодica obično dostatna, da jednom za uvijek ostane u pameti i onoga, koji ju doživi, i njegove okoline, te kako se takove epohe u životu odabranikâ rado vrstaju pod istoimene kategorije, to bi, mnijem, za sve doživljaje te vrsti bila uporabljiva rječ: po prvi te zadnji put. A i sbilja niti jih ne će da obnove oni, ako je to u ostalom u njihovoj vlasti, koje jednom zadesiše.

Ova sгода bijaše ljubovnog kovâ. Kažu mu davniji znanci, da je prije bio više podatljiv; „bezbroy imadjaše srdaca“ — prispodoba je jedne gospodjice — „a poklonivši jedno od tih, ne osta mu za čudo više nijedno“. I ono valjda — nadovezati nam je — odnie u sviet sretnica vila, kojoj bješe prikazano. Koliko je u ostalom sgodnosti u toj prispodobi, neizpitujem; možda samo s toga, jer je ženska. Nego dodajem jednu mužkarčevu rječ, da je bio poput cvieta, što no samonikao bljesnu izpod obloka nesudjene drage, pa ga ne ožari u razpupu sunce njenih pogleda, i mraz ga ofuri ljuti.

Prije toga ga dakle nalazimo u stadiju lahko zaljubljivih, koji ipak ne ljube. Evo kako je on iz toga stadija prešo u onaj „plamtećega srdca“. U domaćega varoškoga sudca Bučića, gospodina na veliko, bijaše divno curče šestnajstih godina. I ime joj kazivalo dobu, u kojoj jošte ne biva srdce trnom života ogrebeno: — Aurora se zvala. Cvalo curče daleko od životna mraza i oluje, pod blagim suncem sviestna odgojivanja i oštra roditeljskoga oka. S toga i bijaše toliko moralno, da se u svojoj bezazlenosti nije začalo hvatati poglede dvadesetipetgodišnjega mladca, koji bijaše vlastelinčić djevojačke duše, naš to junak Albert Šiškovič. Doduše, nije govorio francuzki, nije bio glasbenik ni plesač, a ni dom mu nije znao za paštete ni grandiozne „dinere“, al je bio „naš“ čo-

vjek u pravom smislu. Pa kad bi se radilo, da pogosti znanca, pušila se obilna i mastna domaća zdjela, a vince teklo ne baš zadnje vrsti. A što je do vanjštine, ako se i nije u obće dopadao, tko zna, nije li o tom sudčeva kćerka drugačije mislila. Jer on bi se bio mogo nazvati i ugodan dugačak plavuš. Sitno mu povrh toga sivo oko, obraslo na gus^{to} čuperastimi obrvami, bilo vično filozofskim mirom motriti tu dolinu suza. A žene su u obće čudna ukusa; njim često lih rad hira omile čudaci. Ele, bilo kako mu drago, znalo se pozitivno, da je naš prij^{an} do ušiju zaljubljen, pa se je o tom i na sva usta razgovaralo. A kako je stanovao nasuprot sudčevu domu, nije mu niti teško bilo, puštati oduška svojim čuvstvom. Kasno bi u noć znao zuriti iza prozorna zastora na sjajne zvijezde i šiljati teške uzdahe nebu pod oblake, tako, da je njegova gospodična sestra Aurelija, djevojka tridesetih godina — jedina žena, koju je on u svojem vieku poljubio (jer im majka za rana umrie) — da je vrlo zabrinuto zakrečala glavom. I što bi možda ostalo samo tajnim glasom vapijućega u pustinji skromne mu duše, to iznie žena na javu. Gospodična naime Aurelija poduči svoga neizkusnoga bratca, „kako treba u tih stvarih“. Pomoćju znakova naime. Š toga vidjahu stanovnici N-ske varošice na prozoru g. vlastelina Šiškovića silne kite cvieća, da bi tele nahranio svakom pojedinom. A što je osobita u tom, dievali te kite omašnomu broncanu Amoru izpod pazuha; jer je naime sirotan na nesreću ostao tekom vremena bez desne ruke, te mu je sudba ostavila samo ljevicu čilu ujedno s napetim lukom. Izprva nije to nikomu udarilo u oči, gdje kljasti božić iza busije zelena zastora gadja svim mogućim oružjem svojega arsenala; nu treći, četvrti li dan stadoše se dangube varošice N. prisvajati o tom sasvim drugačiji pojam. Umah zakola građanstvom pričica o „tvrđji zaljubljena srca“ i „vitezu božanskih poruká“. Ne

zna se ni danas, da l' te pričiće, da l' prečesti posjeti gospodične Aurelije, da l' oboje skupa prouzroči, da je jednom gosp. sudac vážno primjetio gospodični sestri, neka bi bezobzirni ljudi poštedili njegovu kuću, ne misleć, da se čovjek može viekom otimati osvjeđenju, da je glas naroda ujedno i glas sina božjega. Gospodična se međjutim nije valjda razumjevala u biblijsku poviestnicu, jer* ne samo da nije prestala pohadjati gospodičnu Auroru, već je i priudesila na njezin imendan epizodicu, koja je prilično dugo ostala živa u pameti N-skoga purgarstva.

Toga dana s jutra bijaše oboje braće vrlo mučaljivo. Gospodični je sestri u potaji blištilo lice u istoj onolikoj mjeri, u kojoj se je bratovo namrgodilo. Na jednom se g. brat uštapi uposried sobe, zabludi okom kroz oblok na orašice, pa zamišljeno odreza:

„Svršit se to mora; nije hasne. Ti ne nosiš glaso-va. Ja ću je se danas — na njen imendan — svetčano da odrečem“.

„Da se odrečeš! Dapače: raditi ti je. Ja poznam svoj spol u dušu. Po sebi sudim; primit će te blagonaklono“.

„Misliš?“

„Znam. — Nego ti liepo u svetčanost, pa k sudčevim. To ja već odavna snujem, i eto danas mal' da mi nepomuti računâ. Za poklonbenu kitu primih odavna na oko ponajljepše cvieće.“

„Tako —?“ zamisli se braco.

On se je naime vrlo težko odlučivao na posjete, a osobito k sudčevim, gdje bi se, kad bi i zašo, većinom držao mužkaraca; jer je pred ženami znao vrlo dobro upotrebljavati bogatstvo one poslovice: Bog ti dade jezik, da sakriješ misli. I sada je baš računao proti toj svojoj sposobnosti, pomišljajuć, da bi morao dapače i čestitati, nit ne govoreć o natucanju o čuvstvih i namjerah. — I sve u takovih mislih udari na se ponajizabranije odielo, navuče biele rukavice, te

se sve ogledava po kući, nešto traži, al ništa ne hvata, mjeri se u ogledalu, al ništa ne popravlja, a sve ga podrhtava nekakva otajna groznica, kan da već šapče pozdravni govor. Šapče i zapinje. Nije ni čudo; jer je govorničtvo bila najslabija njegova strana. I na jednom ko da bi mu demon neki prišaptnuo sretnu u uho misô, sjedne k pisaćemu stolu, i udari u pisanje, pa svrši, pospe, zamota, sve u nekakvom grčevitom nemiru. I pisamce turi uposried kite, pa se s njom u rukama postavi pred ogledalo u pohvalnu posituru. I bijaše ga što gledati onako silno dugačka. U to odbi jedanaajsta, a on se trzne, omjeri okrug oko sebe „strašno“ odvažnim okom, poljubi na polazku tronutu gospodičnu sestru, pa se širokokrak baci na ulicu.

Dom je sudčev u svojem aristokratizmu bio vrlo demokratičan. Iza nevelika blještavila okrivala se nadutost, a iza hladna nehaja oštro, zlobno motrenje. G. je Albert to osjećao nagonom, sličnim onomu kod živadi, kada slute kobca. S toga je i danas burno kucalo mladčevo srđce, kad je širokimi koraci odmićao preko prostrana trga, na uvidu svačijemu oku — a onako nakindjuren. Al ipak pretrpi sretno taj „prolaz“ kroz bodeže znaličnih pôgleda, i eto ga u kapiji pred ulazom u sudčev dom. I taj ga ulaz svojom strašljivom crninom bocnu u dno duše. — „Umirite beznadni — —“ ko da mu je šaptao, a u mašti se sam sebi prividi na vagi, gdje sjedi u zdjelici, i drhće u ravnovesju napram cvieću i deklamaciji druge zdjelice. To bijaše mali prelaz preko Rubikona. Kaku li je pako izdržao pobjedu taj ljubovni Cesar u sudčevu domu, pripovieda za koja pô sata on sam svojoj gospodični sestri. Uznojen i poražen sve si protariva čelo i govori:

— „Dakle udjem, prolazim hodnikom! Na sreću (— il nesreću! —) eto ti u predsobju Aurora zalieva cvieće. Nikad sgodnije, pomislim, i razsučem klubko

govora u svojoj pameti, te uzeh čestitat, sve natežuć na svoju nakanu. — Božanstvena Auroro! počeh strastno (kako se ljubovniku i pristoji) — Vaše ime sjaje jutarnjim svjetlom — neka bi i na mojem razkrižju života zasjevnula zora s Vašega lica — — itd. sučem, te bih i bio sretno dokonio, da me ne smetaše u tom navijanju prisuće sobaričino, koja no je pomagala Aurori pri zalievanju. Zamrsi mi se tako na jednom nit govora, pogledam u strop, ne bi li mi doprhala na um izbjegla miso, i sve se pomalo navraćam u sviest, kad li eto na pragu od sobe gospodina sudca. Okosi krvav pogled, tà znaš ga siledžiju! okosi dakle ljut pogled najpre uposried mojih očiju, a onda na kitu u ruci mi, pa zareži:

„Što to znači, moj gospodine!“

Kao da me nešto ubi na mjestu, onako zabušen, ne razumjev toga upita, nit se ne mogav snaći u toj — kako bih kazò — situaciji, ne smogoh rieči, već nekim nagonom, što li, pružih sobariči na ruke onu divnu kitu — —“

„Ah!“ ciknu gospodjica Aurelija.

„Dà“. — Al i umah osjetih, da se užasno obružujem, te ne znajuć ni sam kako ni što, izpadnem na trg. Samo toliko prizurih, da sam ostavio iza sebe trista čudâ. Sudac zjanu kao peć, a djevojke se pogledale, pa nasmijale — —“

„Što učini, brate — ! —“ ciknu opet gospodjica sestra.

„Zlo. Sad se tekcar dosjećam, koliko. Jer evo, ja upletoh tajom u kitu i zavit papirić, na kom prepisah ljubovnu izjavu iz onoga posljednjega romana. Upletoh ju na svoju žalost, ne bi li mi svaki slučaj bila od pomoći, ako bi me iznevjerio jezik“.

„Grozno!“

„Dà, grozno. A što još groznije, pisamcu naslov: Prebožanstvena Auroro! — i ništa više.

„Pak?“

„Tako je ime i sobarici —“

„Oh!“

Malko je samo falilo, da se guspodična sestra ne onesviesti, toliko joj ta sгода povriedi boljarski ponos. Ipak zacieliše s vremenom i njihove duševne ogrebine; jer se za ono doba od tri mjeseca dana, kroz koje g. Albert ne izlazijaše preko praga, uda gospodjica Aurora u susjedan grad, te odnie sa sobom uz duševnu vedrinu Albertovu i živ spomen na tu zlosretnu sgodu.

VII.

Koja to ?

U mene vam bio stric, kojega nisam do kasnijih godina poznavao; jer moji roditelji življahu u ođaljenju kraju, te se ja tek po njihovoj nagloj smrti sklonih k stricu na imanje. Bijah mu na brigi, i on ju je sdušno obnašao. Bio vam to jedan od onih dobrih čudaka staraca, kojim vrlo teško gonetaš prošlost; jer su mučaljivi kao grob, a navada vječnih, jednolikih. Tako je i on imao svojih hira, koji su preobični, a da bih ih nabrajati mario. Medju ostalim čudno bi mu gdjekad planula duša, te bi se živo razbrbljao, a potle još mračniji mûk. Što je najneobičnije, nikad mi ne dosadjivaše uputami; moj mu odgoj ne bijaše na brigi.

Pohadjao je on i neku Maru Šušnjevu, susjedku udovicu, sitnu vlastelinku s kojih dvadesetak jutara zemlje i s malenim zaselkom izmedju onizkih brežuljaka u grmovitu predjelu. Bijaše to žena pjegasta, koščata, dugoljasta lica, suhih, bliedih ustana i sivih, mirnih čeznutljivih očiju. Inače poskočna hoda, a tako tupe vanjštine, da te je i nehote sjećala na ovcu.

K njoj bi najčešće zalazio, pa pio čaj kasno u noć, i rado za čudo o svačem čavrljao i naklapao. I ja bijah često na tih domiencih, gdje bi kadkad i zaigrali u karte. S Mašom se Šušnjevom medjutim nije baš dalo ni o mnogom razgovarati, niti se mnogo zabavljati, te mi nije ni danas pravo jasno, kako se je to uzko poznanstvo sklopilo. Štovanje prema pokojnomu rodjaku brani mi izticati kojekakva nagadjanja. — Tamo je najčešće hodao; inače rado bi se svraćao k susjedu g. Dražkovu, imućnu vlastelinu, gdje su ga za čudo vrlo rado, reć bi uzhitno primali. Tu bi se vidio mirniji, spokojniji, pa je tamo i išo jedino, kad bi ga najljuće obvladala njegova čudna sjeta. Nekoliko dana pred smrt zalazio je tamo dapače danomice, te je na Mašu Šušnjavu bi reći sasna zaboravio bio. Ona medjutim ne zaboravi njega, već ga pohodi baš onaj dan, kad je lego u krevet. I dva dana ostade uza nj, te mu i oči zaklopi. Starac je plakao na samrti, življe me ogrlio i žarko poljubio, turiv mi malen ključić u ruku, i pokazav na svoj pisaći stolić uz uzdah: „tamo!“ Mašu Šušnjavu medjutim slabo je pazio; jedva da joj prikaza jedan jedincati zahvalan pogled, šapnuv: „s bogom!“ toplim, prijateljskim prihlasom. I zatim ga naglo skosi smrt; od slabine, s česa li. Toliko se samo znade, da si je konac nekoliko dana unapried naslućivao.

Ljuta me je tuga, pomiešana sa smilkom napram onoj biednoj odrtini ljudskoga života, izprva silno pekla; kasnije se primirih, vikao i težjim udarom sudbine, te potražih stričev pisaći stolić. Medju raznolikimi papiri, pismi, nekolikimi sitnijimi stvarcami nadjoh oporuku i svežanj žutih, starih pisama. Razvezah ga, pročitah, i u njem poviest — starca čudaka. Dà, čitava poviest. Pisma su to od neke Ane Pavlovičeve, djevojke, poslje gospe Ane Dražkove, iste osobe. I prepis nadjoh stričevih pisama, koje je istoj

osobi, našoj susjedki odpremao, sve liepo po redu složenih. Posljednje je pismo i komentirao. Evo ih:

1.

Od Petra Milića Ani Pavlovićevoj.

Zagreb, 10. studena 1853.

Štovana gospodjice!

Vi ćete se jamačno kruto začuditi, kad Vam stigne pismo od čovjeka, koji nije dosad imao prilike, da Vam se u ičem odkrije. Ono par trenutaka u Krasnovskom zaselku, gdje no mimogredce nekoliko neznatnih rieči izmienismo, sve od obične potrebe i prazne udvornosti, nije vriedno ubrajati u uvjete, koji no ustaljuju poznanstvo, volja li Vas: prijateljstvo. — Nego u tmurnoj turobi gradskoj rodi se u meni misô, da Vam ponudim prijateljsku ruku. Oh, krasnih li dana na selu! Sjaje li žarko sunce, sieva li munja ili mete snieg, uvijek se sjećaš u naručju dobre majčice prirode. Ima tude i u sjaju i u tmuši naravne kriepečine. Pa i kad se u jeseni obore one vječne kiše, kad se lagacka magla uhvati mokrih, oranica, a strujovit vjetar struže žutim lišćem, nije ti nemilo. A mrke one gore, zaogrljene gustim oblačjem, što no u zarodu svom umah i umire, vелеbne su, dostojanstvene; mrče se zlovoljom diva. Pa oko kuće, u čovječjih, reko bih, njedrih! Vesela ona plivaća živad kad udari u živahno žuganje, valjajuć se u obilnih lokvicah! — A ti ju motriš iz krila milahne zadružne sreće!

A u gradu? — Mračna sanena uličica s onim svojim sklizkim i dosadnim blatom, s onim svojim umarajućim mûkom — —! Zaviriš li s prozora, šmugaju kišobrani, uklanjaju se, zamiću za uglove. Sve neka žurba — „u kuće!“ kô da ta čitava slika nevoljko šapće. U kuće! U obitelji! A moja kuća? Ta pusta odaja, gdje zaludu ožidaš za svjetlijim, življim

tračkom, da ti obodri dušu, za licem, da ti bar u uspomeni blagim primišljenim posmjehom priteče u duševnoj sanenoj zamrlosti — —

I to je povod ovomu pismu. Ja se zalud ogledavam u svom životu za prijateljskim licem. Ja ga tražim, izmišljam, ožidam kô ozebo sunce — a to sunce, ako ga i blisne odkle, mliedno je, zimnje. — Znano će Vam biti, da su mi roditelji rano poumrli, a brat mi za svojim životom u daleku kraju, i nemam snage, da se odtrgnem k njemu od dosadanjega okruga. Potucao sam se svietom u povodu sliepa slučaja, ne-naumce, trenom vodjen kakove namjere. Pa sam se na jednoin ugledao sred osame; sjetio sam se samo nje prekasno, dočim u istinu ona izpunja čitav moj misleći, prisvijestan viek. I uvidjeh, da mi treba duši družtva, čuvstvom oduška, oduška u izpôviesti.

I miso mi se nehote sklizne preo Vašega lica. Nepogriešna je istina, da blaga lica u najživljih certah skrivaju iskrenost. Ona i nukaju na iskrenost, košto rujna zora mami uzdah i drhće njim. Ja slutim, da smo nas dvojica jedan drugoga upoznali, a ako se ovi redci s Vaše strane kao iskreni budu smatrali, onda ću tu slutnju rado i opravdano zamieniti osvjeđenjem.

U cvietnjaku moga pamćenja mnogo, šareno cvieta cvieće. I ruža cvaše nekoč, ponosna, rujna, nadonosna. Al odnekle naleti ljuta oluja, i od ruže tužnimi, uvehlimi listci struže hud, zloguk vjetar. Sumornim, zlobnim zrakom odiše težka tuga, crne viju se oblčjem slike, zle me sleću slutnje. to su časovi, gdje čovjek sred nieme tuge nahodi trenutačne utjehe, ugodnosti, to je stanovita žica poezije ljudskoga života. Ja to ne mogu da to nazovem sdvojnošću, Pa i čemu sdvojnost, kad čovjeka razvoj životnih sgoda zakuje u negve neugodne, neizbježive situacije. Mi osjećamo u tom veličajnost udesa; on je presilan, a da mu se opremo, da tegnemo nazrieti njegovu zlobu.

Mi se svi u tom času čutimo njegova djeca, u njegovu krilu mi smo si braća.

Nu jednoga planu dneva angjeoski lik skromne ljubičice pod grmečkom moga spomen-cvjetnjaka. Mila je, prijatna, a i sretna, sretnija u svojoj nezamietnoj skromnosti od one visoke, slobodnim zrakom drhćuće ruže. Treba li Vam kazati, kakova je, koja je to ljubica — to dobro biće? — Oh, kruta li uništajućega dojma u prispodabljanju!

I sred toga promatranja porodi se u mojoj duši jedan „zašto?“, koji no, riešen, mnogo puta čovjeku, tražećemu u duši zadovoljštine, još otežča ruku udesa. Zašto? — Zašto u moje ruže ne bješe ovake blage, angjeoske duše, zašto ju silovita, neugasna želja blištanja nanie na dohvat hladnomu, nemilomu vrtlogu životnoga kockanja.

Eto, taj „zašto?“, kojim no se razkriva prkosna samovolja udesa, prikaže nam veličajnost njegovu ništetnom, pouči nas, da mi nismo lutke, djeca, već žrtva, prognanici njegovi. U tom času spoznaje čutimo se većimi, ponosnijimi, ali i nesretnijimi

Zadržite u uspomeni, gospodjice, taj „zašto?“ Mi smo svi izloženi jogunastomu titranju sudbine. Tko zna, ne će li nas taj sveobći „zašto?“ koji no se u stostrukih sgodah namiće u ljudskom životu, možda kadkada na užje sbliziti osjećajem sličnoga usuda. — Suza je prečesto crni alem kamen u kruni životnih dogodjaja, redovito presjajan, a da ne bi i biserje potamnio.

— Je P' te, da sam se preduboko upustio u maštanje, il ako hoćete i umovanje. Oprostite, možda će Vam se pričiniti neumjestno, al meni to kadkada osobito godi. Ja tražim odasvuđ izlaza; tko zna, hoću li ga ikada naći! — A Vi, gospodjice, hoćete li mi odgovoriti ma i nekolikimi riečmi, hoćete li mi dati naslutiti, da ste me razumjeli? Bilo bi nerazumljivo snstezanje, kad sam već ovako počeo, da

Vas ne bih umolio za to. Ja očekujem. Na posljedku molim Vas, da mi objavite, kako Vaš gosp. ujak. Pozdravte ga srdačno. Zdravstvujte !

S odličnim štovanjem
Petar Milić.

2.

Od Ane Pavlovićeve Petru Miliću.

Tihi lug, 18. studena 1853.

Štovani prijatelju !

Obradova me Vaše pismo, i ja ga razumieh, ako i jest tajinstveno, kao i čitavo Vaše biće. Oprostite, ako Vas tako naprećac jedincatom riečju označujem. Ali tako mislim. Motrih Vas u Krasnovskom zaselku nekoliko puta, možda i nehote u onako malenu družtvu. Vaše je mirno oko rado sanjarski bludilo okolišem, a više se nego često omicalo pred Irmina lica. Je li, da je toj Vašoj ruži Irma ime ?

Ako mislite, da ste mi dali prava na to, to ćete mi dopustiti, da budem iskrena. Ja sam znanica Irmina bila i susjedka. Ja ju i poznam, sad možda bolje, no prije. Oprostite mi, jedne večeri bijah i nehote svjedokom Vašemu razgovoru. Divna je bila večer. Priroda kao da je od biserja slika, a njome krili krila tib i ljubak mir; samo onaj skladni poj ptičica i tih dašak uzduha kao da je drhtaj toga mira, to kao da zrakom prhuta angeo mironosnik — — — Ja sjedah u sjenici, kad al me probudi iz promatranja nagao tapat nogu. Pozurim i vidim Vas uz Irmu. Bilo je prekasno, da se ugnem, kada već čuh nešto od Vašega razgovora.

„Znancu je iskrenu biti!“ žurno je izgovarala ona.

A Vi nato uzdahnuste. Mnogo je čustava križalo Vašim sbunjenim licem.

„A Vi ste taman, nerazumljiv. To mi se ne ljubi“,
nukala ona nadalje.

Daljega razgovora ne razabrah, jer ste bili žurno
uminuli, ali razabrah žar Irmine rieči. Pa onda njena
uharna ženitba i Vaša ruža — —

Trma je čeljade, koje nemoš razumjet, pa s toga
ni ljubiti, ni mrziti, ali niti ne hajati za nju. Da li je
to njena ili tudja neprilika, ne znam. Nu znam, da
ona, sama se sobom ne buduć na čistu, ne može
sretna da bude. Naprasit značaj, neobuzdivi hiri, ne
razumljiv prkos — to su njena svojstva. Poštedite
ju s toga u uspomeni, prostite joj, ako joj s česa pra-
štati imate. Ja Vas molim za to!

A na posljedku želim Vam od srdca, da Vam na
skoro ograne sunce u toj Vašoj gradskoj tmuši. Pa
ne shvaćam, s česa se ne dadete na selo, na svoje
imanje u K. Bili biste nam ipak nešto bliže, ako i
ne posvema blizu, a to bi mi, vjerujte mi, vrlo drago
bilo. Jedan prijatelj više na selu mnogo vriedi. —
Izim možda da Vam to brane gorke uspomene — —

Mi smo, vidite, ovdje u tihom seoskom kolu po-
svema veseli i bodri. I ujak je zdrav, te Vam od
srdca uzvrća pozdrav, i u duhu Vam stisne čestitu
desnicu. On Vam je tolik prijatelj, da i ne slutite.
Valjda se nećete srditi, što sam i njemu pročitala
Vaše pismo. On se nada, da će Vas uminuti ta du-
ševna grozničavost, a i mora da bude tako. Budite
muž. Uzhtijete li biti sretan, to ćete i biti. Sreći je
čovječjoj zametak jedino čovjek sam, njegova duša.
Sviet! Odbija li te, ne pazi ga, udari li ti kršiti nade,
diži jih višje! Ne daj se kršiti, već se previjaj! —
Da ste mi u to ime zdravi i čili. Pozdravlja Vas

iskrena prijateljica

Ana Pavlovićeva.

Od Petra Milića Ani Pavlovićevoj.

Zagreb, 24. studena 1853.

Štovana prijateljice!

Ne znam, koliko da Vam zahvalim. Koliko li utjehe ne unie Vaše pisamce u moju osamnu dušu! Ja se ne osjećam već onako sam; moju odajicu kao da nadahnjuje sjaj Vaših prijatnih očiju; ko da tu-roban u njoj mir prodrhtava zuj Vaših blagih rieči. I sbilja nekako sam oživio. — Hvala Vam od srдца, dobro duša! —

Irma je zaista onoj ruži bilo ime; bilo je, jer mi uspomena na nju samu kao da bljedne, gasne — — Pa što zatim? Zar opet ono bezstrastveno mlitavilo, koje tišti duh i umara tielo? I zaista, kô da padam u nj'. Sreća li je il nesreća, da ja ne mogu ljubiti, česa ne gledam, ne to ime, taj lik, da bih mogao kazat: ljubim to i to. Ali čuvstvo je u meni živo; s njega mi se često zamagli miso, razokrivajuća budući viek; s njega mi često čudni zamienjuju glasovi odnekle iz dubine duše. Ja im ne znam rodišta, ne razumiem im zvuka, ali oni ipak zlokobnim nekim trusom potresuju čitavim mi bićem. Pa iza njih čudnovate slutnje; zlo neko zieva na mene potajnim gutom; ne znam, ni koje, ni kakvo li, a kamo li da bih mu razumio obrane. A u svoj toj vrtljavini ama nijedne odnikle jasnije, čvršće točke, o koju bih se ma i čakom oslonio. Evo na primjer danas. Pre-metah u svojem stolu, te nadjoh med listovi utisnutu ružu, što no mi ju Irma pokloni kao prvi znak, da se naše duše sblizuju. I trgnuh se. Uvehla ruža kao i ljubav, koju je imala raznietiti, i nema joj više mirisa. I je li to prava ruža? Onaj cvietak, koji no je svojim miljušnim mirisom, svojim nježnim treptanjem

svadjao dvie duše u zanosnu ljubav? Ne. Uvehao je to kup listica, brzih, da strunu, uginu — Spomen — Eto, baš tako, naglo, nepripravna zateče me ta rieč. I opet oni iz dubine duse glasovi, da me mute, da me sjećaju na probujale čare izginule sreće. Oj, kako je blaga bila ta sreća! — A sad? A u buduće? — Pustoš, praznina. Osjećáš, da ti se odmiće sviet, odmiće ti se na stran, a ti ga gledáš, blizu ti je, al i daleko: jer glè — koracaš praznom stazom, praznom i gluhom, ječecom lih težkimi stupaji promašena života — —

Oh, gospodjice, prijateljice, česa li se svega ne tada dohvatio, da prihvatim slamku spasenja! Kakvih li ludih i u zarodu nemoćnih misli ne gamzi glavom snatrećega, bulaznećega nesretnika! Pak poslje toga koli grozno čuvstvo nemoći s potratena žara, sa zaigrana čuvstva! —

Ludih, dà. Nu ja ih neću da kazivam, te prekidam pismo, da mi se nebi koja takva izmakla. Ali do skora razgovora; jer meni treba toga razgovora; on bi me možda mogao izlječiti.

Zaklinjem Vas, ne napustite me, prikažite mi poduno prijateljstvo! Pozdravlja Vas od svega srca u Vašem miru

Vaš prijatelj i počitnik
Petar Milić. —

4.

Od Ane Pavlovićeve Petru Miliću.

Tihi lug, 3. prosinca 1853.

Štovani prijatelju!

Moram primietiti, da se nisam mnogo nadala od prvoga svoga na Vas pisma. Ali ja ipak prihvatih pero, i sada mi s toga nije žao. Vi ne stružete viekom po istoj žici, dapače, Vi naglo prelazite iz mrtvila u život, i to mi je drago. Zašto? — Možda ćete

da upitate. — Jer Vas gledam na putu do zdravlja; Vaše to navieštaju rieči, bolje: način, kojim tužite tugu. Tuga je to sangvinika: prolazna olujica, što naprasito naleti, pa se i razprši mahom. I — oprostite mi tu rieč — ja ne vjerujem mnogo — ne Vam, već Vašoj tugi. Trajna tuga ne traži uzroka, ne razmišlja, već, kad je nastala, traje, sama je sebi i uzrok i svrha. Al Vas tuga ne smota posvema; Vi razmišljate, nagadjate, rujete: znak to žive duše, i ja se nadam, da ćete se brzo dozvati u prijašnji život, zakoraknut u sviet, kao da nije ništa ni bilo. — Ta mladste: u svietu Vas još po koja kaplja čeka sreće i užitka. —

Baš sam si to sve tako po redu razmišljavala, i više, više toga, što ne dospievam ni staviti na papir. Vidite, čudno je to, zar ne? — ja sam samu sebe postavila u Vaš položaj, pa sam si mislila, kako bi sve to menom motalo. I onda dodjoh i do te misli, da je zaista čudnovato ono naše dopisivanje. Vi ćete jamačno poslje zaboraviti na ovo naše nenadno sблиženje, jer kad izčezne njegov povod, nestati će i volje u Vas, da mi povjeravate svoje tajne. Tako se i sbilja razkršćuju nenadni prijatelji: nema ni munje bez grmljavine. — Pa čemu si mi sbilja nadalje dopisujemo? Baš danas mi pade na um taj upit. Čemu? Ima l' ovaj naš odnošaj i malo razborita povoda? Dvoje si ljudi dopisuje, koji su si daleko, koji se možda nikad više u životu ni vidjeti neće, otkrivaju si čuvstva, pute se, a jedan drugoga pravo nit nepoznaje —

Nemojte se srditi, Petre Miliću; nije bilo u zlobi rečeno. Pa ako hoćete: dopisujmo si, pa nanese li Vas ikada noga u ovaj kraj, gdje je meni sudjeno umrieti, recite mi jade, da Vam ih po mogućnosti olakšam! — Al do toga neće doći. Vidite prijatelju, ja slutim, da neće doći, a kad što slutim, onda i do-slutim. Cesto naslutim gosta, i on dodje, naslutim

nesgodu — — i sve. Oj, da Vi znate, kakve l' mene sve čudnovate često sliču misli! Pa onda bih ih rada otkrivati, da ih i drugi tko znade, da ih počuti. A ipak u ovoj osami ne mogu to. Istina, moj je ujak brižan na me; uvijek me zapitkiva: kako, golubice! i uvijek priglediva, kad što radim, čitam il pišem, al to je saučešće starca; njegova duša odveć je nejaka, da zakrili moje misli. I u društvu ne mogu toga; jer da l' ne ću, da l' ne mogu — ne znam — al dosada ne nadjeh prijatelja, kakova bih rada. Jedan je odviš nestašan, drugi brbljav, treći svojeglav — ta poznate te dobre, iskrene, al čudne seoske duše.

Ja se razbrbljah eto i preko mjere. Prestati mi je, jer već evo slutim, kako ujak tapće do mojega skrovišta. — Bog Vam dao mir i zdravlje, prijatelju, a srdačan Vam pozdrav od

iskrene prijateljice
Ane Pavlovićeve.

5.

Od Petra Milića Ani Pavlovićevoj.

Zagreb, 15. prosinca 1853.

Štovana prijateljice!

Ja sam vidio Irmu, ja sam ju vidio toli blizu, da bih joj bio mogao doglasiti pozdrav. U kazalištu bješe; sjedio sam u parteru, gledajuć po svojoj navadi na pozorište. Kad li mi se najednom uzvinu oko, i — poviš u prvom katu loža sjedi — Irma. Gleda baš u mene, i kad nam se skobiše oči, mirno gledaše i nadalje, nasmiešiv se jedva vidljivo. A ja moradoh da odvratim oko, ja — kao tobož krivac! — nešto me stegnu u grudima, u grlu, nešto jalna, srdita, zlobna. Zašto to ona mene gleda tako mirno, tako lahko, kao da me nikad ni poznavala nije? Pa u obće, čemu me tako odugo promatra? Misli li ona, da ja nemam srca, krvi? Oh, o tom bi se mogla osvjedočiti! — —

Udaram u bies. Ne ću. Ja Vam samo javljam, kako bi. Sada pako mislim, da se sastanem s njome. Rada bih ma samo nekoliko rieči s njom izmieniti, sjetiti ju nevjere, i za nauvjek ju onda napustiti s vida, iz duše. To odavna željah. Oh, kolika li čara u toj odluci: napustiti ju! Da, ja ću ju napustiti, pa neka je sretna, kako joj mil, al ću biti uz to, nadam se, i ja spokojan.

Moram da trčkam u okolo, ne bih li joj navrebao stan, a onda je za drugo lahko. Jer mi se te noći izgubi s vida. S toga ćete pojmiti, da mi je vrieme skupocieno. — A Vi me već sada ne žalite, Ano Pavlovićeva; jer ja odišem novim, probudjelim se, krepkim životom. S bogom! Da ste mi zdravo!

Iskreni Vam i zahvalni prijatelj
Petar Milić.

6.

Od Ane Pavlovićeve Petru Miliću.

Tihi lug, 21. prosinca 1853.

Štovani prijatelju!

Ne ću Vas karat, pa u obće nemam ni prava k tomu. Ta ja nisam Vaš štitnik! Nego ipak ja mislim, da će Vas Irma svojom strujom zanesti u nov život, koji možda ne bude tužan, al bi mogo biti nedostojan. Osjećam bar nekako tako, da je to silna moć, kad čovjeka sila uspomenâ nagne u raztvoren naručaj prije ljubljene osobe. Jer to jednom i sama oćutih. Jednom se ja razidjoh sa svojom nekom prijateljicom. Bio je djetinji jogunluk. Plava je boja ljepša, rekoh ja, a — nije nego crvena — reče ona. I plava i crvena, pa rieč po rieč, nas se dvie namrgodismo jedna na drugu. I tako prodje dulje vremena, a kad dobom dospiesmo do razuma, pomirismo se, i kolika li tada istom žara, kolike li iskrenosti! Bezbroj sladkih tajna,

liepih doživljaja, pa da ih odkrivamo. I od onda ne znam duše, kojoj bi naklonjena bila, no njoj. Ni zericica ne pomuti više našega prijateljstva. — A Vi i Irma? Djavska bila bi to moć. Pazite se, ako ne biste u to rada!

Pa na što Vam Irma, Petre Miliću, i to spočitavanje? Na što Vam? Ne biste li Vi bili vriedni osvojiti djevojku, koja bi Vas ljubiti znala, i zaboravit uz nju sve, što je prošlo? Ta vriedan ste, dobar. Pokušajte, Petre Miliću, prijatelju; širok je sviet, u njem i dobrih je duša. Ja se od Vas nadam dobrih glasova. Da ste mi zdravi — i odvažni. To Vam od srдца želi

Vaša prijateljica
Ana Pavlovićeva.

7.

Petar Milić Ani Pavlovićevoj, za tada već gospi Ani Dražkovljevoj.

Zagreb, 5. svibnja 1857.

Štovana gospo i, reci li smijem — prijateljice!

Evo poslje mnogo vremena — čitav viek — uzimam pero, da Vam se javim, da Vam odpišem na ono Vaše davno posljednje pisamce. — Dà, mnogo vremena proteče. Vi si za to doba osnovaste nov život (čuh od jednoga znanca) — i bog Vas u njem blagoslovio! A i ja si zapredoh nit nova života, kamo sreće, da nije tako! — Jer ja Vam čestitati mogu, a Vi meni? Čujte!

U onom me pisamcu pravo svjetovaste, štovana gospo, pravo mi nagadjaste sramotu u povodu povlake griešne žene Oh, nemojte me samo obiediti drzkošću, što uvijek krivnju na drugoga svadjam! Ne. I ja sam tude kriv, kriv, što bijah slab, a možda sam i ovoga časka u krivnji, što se usudjujem Vam, kriepostnoj zlatnoj duši, svojim pismom mutiti svagdanji mir. Ali

moram, moram baš za to, da ne biste o meni krivo mnijenje držali. Ja ne pitam od Vas odgovora; dosta mi je, da ovo pismo pročitate.

Dakle, da Vam kažem sve — tiče se Vaših dvaju davnih prijatelja. — S onim Vašim ljubeznim pisamcem u džepu nadjoh se u „krugu“ kazalištnih prijatelja — ljubitelja „umjetnosti“, a med njimi — Irma sa suprugom. Odlučiše prozimiti u Zagrebu, a kazališne večeri bijahu na dnevnom redu njihovih zabava. I ja se dakle priključih iznenada bez velike buke tomu krugu, što no je svake večeri uza šampanjac zalievao duševne zalogaje. Nešto starije blazirane gospode, dva, tri li bečara glumca, dvie glumice nižjega reda (koje osobito pazile g. Dobrovskoga), a najviš mladih Adonisa s mirisavom kosom, s vječnimi manirami i nada sve s prepunim srcem ljubavi k umjetnosti. Nekoji od njih bijahu i stari znanci g. Dobrovskoga, ma da se mladići kazivahu žarka čuštva i mladjahne duše. — Mogu reći, da me je srdilo stupiti u to društvo, bez srca i duha, što no pro vadja najnižje strasti na najfiniji način. Ni „krug“ ne primi radje čovjeka „priprosta“, koji se ne razumievaše u njihove tančine. Tim radje me primi gdja. Irma Dobrovskova. Fraze o davnu prijateljstvu, popračivane sustezljivimi nježnimi pogledi, bijahu prve striele, preuspješne, a da ne zajamče pobjedu. I onaj izliv čuštva, što no nas imao da razkrsti za uvijek, zaliven suzami, sblži nas neodoljivom strašću. Društvo je to naslutilo, i nemalih bombâ pade, da upali moj ponos, da izazove moj gnjev, ali nisu uspjele; jer ja bijah uspavan grišnim napitkom, te postigoh ono, na što svi mogući Adonisi te koterije zjali. — Cikom proljeća već se uputih kao kućni prijatelj sa supruzi Dobrovskimi na put u Italiju. Ne znam, kako me gledaše suprug. Ja ga i ne opažah. Dnevni to komarac, što no danomice zuji oko dvie zaljubljene duše. Pitate l' me možda, odkle sve tako? Ne znam. U

njenu pogledu utopih i razum, i ponos, i stid — ja se podavah svemu, a suprugina bijaše briga, da pomuti mužu si vid. To joj u ostalom ne bijaše teško; jer čovjek vremešan ne poznavашe idealne ljubavi, te je i sam zalazio stranputice. — A što da i zliedim Vašu bistru dušu timi tamnima slikami propaloga svieta? — suprug se na posljedku vidje prevarenim, i umjesto, da protjera oboje zločinaca, odluči se, jednoga maći s puta. Dvoboj bijaše sredstvo tomu. Medjutim mu pravda izbieli zube; ranih ga u grudi, on on legne, a ja s Irmom da ću u sviet. Kuda? Kamo? Dok se ta tragedija ne zaboravi, da ćemo ostati u tudjinstvu. Nisam tolik imućnik, al za njenu volju stavih na kocku sav imetak. Odosmo u Štajersku, u kupelj. — Tu mi napadne Irmu neka vrst grozničavosti, nemirne dosade, slabinje. Ne poznavah još te vrsti bolesti; sad ju poznajem. Kao iz neba pade među nas sjajan gospodin, zlatne kese, te me izigra poslje nekoliko mjeseci, liši me predmete plamteće ljubavi. Ljubavi zar? Čuvstvo to, što no mlaznim kalom gamzi žilami, pa ti udara u mozag, da u griješnu ćinu vidjaš djelo osvete? Ah! — —

Mislite l' da je dosta? Nije. Još samo časak muke Vašoj djevičanskoj sviesti. — Poslje tri godine grozničava glavinjanja po svietu, po gradovih, da ću u Hrvatsku, u mir. Duša mi se bila nešto smirila; pripravljah se na dostojniji život. Nadjoh se na proputu kroz Gradac, i od puke neke tajne želje zadjoh u onu istu kupelj. Dovezoh se noćju. Divna bijaše noć. Otajstven mir vladao krajem, svjež, pun zrak drhtao s čista čara, a srebren mjesec plivao sjajnim noćnim nebištem, titrao gladkom jelovinom, što no pružala svoje tanahne vrške kao s nekom željom visoko k nebu. A baš kao to mrko, tajnovito jelovje, i moje misli se tako vijale visoko, visoko nad kukavnom prošlosti. — Divno, dà, divno bijaše: — takve lagode ne osjetih davno. — I dovezoh se, odsjedoh u prvom

svratištu. Pio sam po večeri čašu čaja, i tamarao poglédom po širokih prostorijah, punih zamorećega ljudstva. Odnikle iz kuta orio biesan hihot izposried nagomilane hrpe ljudi, što no se sklonili, da gledju oko omašna, okrugla stola. I zveket novca se čuo i kletva i smieh. Prisluskihvah tomu glasovju, i nećij mi smieh zalazio duboko med misli, pa ih čudnom moći miešao i meo. I skup se naglo razmaknu, igrači se razstadoše, broječ po dlanovih srebro. I žena bijaše nekoliko. Pogled mi umah zape na jednoj stasitoj djevici — reć bi — u ružičasto odievenoj, s ružom u vranoj si kosi. I ona je broječ sipala srebro u sitnu pletenu kesicu; sjaj joj se svjetla bacao sjenom preo pognuta lica. I žena se digne; smiešak nekoga zadovoljstva plane izpitim joj, bledim licem. — Naše se oči skobiše — Irma!! Krv mi zalie oči, vid; ne mogah da se snadjem, klonem na naslon, i kađ opet uzmogoh da vidjam, zadesi me s vratiju nagao, plah pogled — njen. I uminu za uvjek u svjetlu noć, izpod ruke visoku, tanku, vremešnu mužkarcu — —

Eto, to je časak, koji mi tare duh, koji me ubija neizmjernim žegom sramote i kajanja. I sto puti si šaptnem: njeno je to djelo; ti pak učini, što bi — sporije — drugi bio učinio. A badave; sred toga umovanja iz nekakve zračne daljine upre se u me nagao, plah pogled, pogled ranjene srne, il još biedniji, još bolniji: — i glas neki, jak i neumoljiv zaeri iz dna mi duše: kriv si, ništetan si, izgubljen si! — Oh, ima li veće boli, van grob ideala naći na smetištu, ima li veće pečali, van u osvjedočenju, da sam sebe prezirati moraš — moraš; jer bi inače jošte gorji bio, nô ovako! Pa onda pomisao na u ludo, u griješno potračen život! I da bi samo to! Potratio si ga, bilo je sudjeno, pa sad si tu, da se s preostalimi dani okoristiš, kako znaš, dok te nepokrije grob, koji sve lieći. Ali nije tako; ja motrim — tek sada to mogu — korak po korak toga života: kap po kap

jeda u zliedivu mi dušu. — Evo, kakvim plodom ra-
dja mnogim život.

I ne osjetiv prelaza, nadješ se u muževnoj dobi. Sviet onaj tvoj misli još ti je živ u pameti, a onaj drugi, u koji zadje, na oko bajan, veseo. Veseo? U cielosti, na prvi pogled zaista. Jer ovaj ti se sviet čini igrarijom na uzici tvoje mašte; ti još ne znaš razlike med željom, namišlju u duši i izpunjenjem u svijetu. Jogunast si jošte, pravo bistro i neizkusno diete. Al najednom zateče te koji časak raztužena, zabrinuta, a zašto? jer se sastaješ s vjernim ranih dana prijateljem: jer si u trenutačnu čuvstvu istinita osvjedochenja pokopao po koji ideal, po koju nadu, po koje pregnuće zlatna mladjahna vieka. I za malo, pa se nadješ sasvime osamljen; ne možeš da se spri-
jateljš s tom hladnom logikom, što no po vječnih zakonih pokreće svietom, potiskujuć srdce, želje, umišljaje: I ne da se snalaziš, da zakorakneš čvrstom nogom u život do nekoga stalnoga cilja, već padaš pod čuvstvom praznine najpre u tumarajuću neod-
lučnost, a poslje u nehaj, mlitavilo, gdje no ti dan protiče za danom u jedinoj brizi, da čim sgodnije „ubiješ vrieme“. A ni jednog življeg klika, da te prene, da ti dovikne istinu: u radu je spas! Oj, mnogo li je takvih slielih, nedostojnih dana prohujalo u mo-
jem životu! Grozna li nesgraplja u tom teku vre-
mena, kad pustiš, da te skrštenih ruku i sklopljenih očiju pronese životom, pa uprav na bunište. A da bi čovjek te dane bar iskreno prezirati mogo! Oj, koli to boli, nad svojim milim „ja“ izreći glasno i jasno poštenu osudu!

A ja ju eto izrekoh. Dà, nedostojan proživjeh život. „Proživjeh:“ — jer dade li se poslje ovoga i nadalje živjeti. Ne — to je umiranje, gluho, dugo, beznadno umiranje. Talog je to izpite, omamljujuće čaše, što no ti se nevoljko promiče grlom, a u njem med onom netečnom guštinjom po koja kapljica i žuč

i meda. Evo kako. Biva časaka — s jutra to — kad mi u svježoj milini prirode zadržta srdce s lepote, s nježnosti u okolo. To kao da je knjiga, koja piše ljubav, sreću. I odasvud oni bajni glasovi, one čarne boje zavladaju mojom dušom, pa ta lagoda porodi nadu. A u što? — U čas bljesne mi umom pomisao na nejasnu, mrku večer s onom izvjestnom opekastom runeni izmedj sivkastih oblaka, pa s onimi hladnimi, hudimi zamahaji vjetra. Pa onda na crnu, gluhu, nepronicavu noć sa zlokobnim lepršajem žutorumena plamenca, s ledenimi misli u oči sna — — — Oj, koli sitan, ništetan biser nosi takva sjajna školjka jasna proljetna jutra u svojim grudima — biser trenutačne zaboravi u oči svakdanje, neizbježive biede — — —!

Sjećam se dobro, kako se u prvom na Vas pismu tužih na usud. Obsjena! A Vi mi pravo odgovoriste na to, razlažuć o tugi, koja traje, i onoj koja prolazi. Evo, ja ću nas oboje popraviti, upodpuniti. — Tužba na usud! Dobro; recimo: zadesi te nescoda, neovisna o tvojoj volji, duši, u kojoj nije tvojih prstiju. Je l' to nesreća? Ako to, onda je i nesreća, što si se porodio. Već evo prave nesreće: kad znadeš, da si sam sebi otrovao život nedostojnim činom, pa te vlastita duša ponižuje pečali, kajanjem, stidom, i ne da ti ni za dlaku u višji polet — eto, to je prava nesreća — skrivljena nesreća. — A tuga? tuga nikad ne traje za uvijek. Ne zaboravte, da samo dobar čovjek može da tuži; ono, što zločin za sobom u duši ostavlja nije tuga, već sdvojna pečal, i ta je trajna, odniekle iz nje izlaza. Crna je to noć; njom samo kadkad bljesne grozna striela — spomen na mladje, nevine dane — — —

Ja sam dovršio. Mnogo bih Vam, mnogo imao jošte kazivati. Upravo Vam. Al ne ću, ne smijem. Samo jednim pitanjem odiše duša moja: je l' te, ja sam mogo osvojiti djevojkju, koja bi me ljubiti znala,

i zaboravit uza nju sve, što je prošlo? Je l' te: ja sam mogao biti sretan? Al nisam htio, i oprostite mi za to.

Oh, Ano Dražkovljeva, nemojte s prezirom pomišljati na mene. Ja ću sad na selo — ne na svoje imanje, već drugamo kamo, gdje će mi duša mirnija biti. Tu ću da okajem u zabiti prošli život — ako sam u obće za išta više sposoban na ovom svijetu. Al teško će to, vrlo teško biti.

Da ste mi zdravi i veseli, Ano Dražkovljeva, i bog Vam blagoslovio obitelj.

Ruku Vam cjeliva

Vaš osobiti počitnik
Petar Milić.

8.

Od Ane Dražkovljeve Petru Miliću.

Tihi lug. 11. svibnja 1857.

Štovani prijatelju!

Ne klonite; krivnja je često puta nesreća živote a toj smo svi izloženi. A ja Vas poznam dobru dušu Petre Miliću; ja, koja sam pratila poviest Vašega grieha, mogu ga jedina i pravo ocieniti. — Bog mi je svjedok, da bih Vah bila htjela spasiti, i nijedan čin ne bi mi bio težak u to ime. Al bog drugačije odredi. — Pa jošte je svieta, života, nade. Vi se varate, da Vas je nada ostavila. — Ne. To je naviek rumen cvietak našega života, koji ni onda ne klone, kad ti zadnji izdisaj bježi mrtvo tielo.

Dà, Petre Miliću, Vi mogoste sretan biti, kô i ja evo. Vrl suprug, moje čedance i uzka obiteljska odaja, gdje prši sretna ljubav i tiho zadovoljstvo, to je moj sviet, moj raj. Pa kad mi se čedance nasmieši i zatrepti ručicama, kô da hoće da me ogrli, da mi baci pozdrav, oh, onda mi je voljko! I ja mislim, mislim:

— kako će rasti u povodu majčine njege, kako će dorasti, biti sretan, možda i velik, koristan čovjek, Eto, to je moja sreća; ne želim si veće ni bolje! —

Ne treba mi ni spominjati, Petre Miliću, da su Vam vrata našega doma uvijek otvorena kao davnomu znancu i prijatelju. Moj Vam je suprug čisto zlato; on će Vas jamačno takodjer objubiti. Zdravstvujte! i do vidjenja u našem kraju!

Vaša iskrena prijateljica
Ana Dražkovičeva.

A izpod tih redaka evo ovo napisao moj stric, izpretrgano i razlikim rukopisom, znak, da je nadopisivao dulje vremena:

Za što se čovjek napreže svom silom, ulaže se sav u nastojanje kakvo, koje mu se zasjeklo u dušu, pa i ako nema nade, da će uspjeti. Trud je to, kojim se znade natezati puž, tegnuo, da se uzpne uz okomitu hrid, pa se umah, načev se penjat, skotrlja k crnoj zemlji.

I mene često nateže u takovu visinu moć u čas obnovljene uspomene na tebe, dobra djevojko, koja no si mi nekada toli blizu bila, a uz tebe na dohvat i sreća. Nateže me u visinu, i bi reći, da će me pomladiti, okriepiti, popridići. Jalova li truda! Ne diže se veće od ovuda; jačovito je to, grozno, ali ne ima spasa. Oko mene pusto, i kan da gnjilo i dosadno — što ja znam. — Na teret si i sebi i drugomu, izkipjeo ti je onaj živac-izvor životne snage, kao što je povenula ruža tvoga života, u kojoj zaludu gledaš svježu rumen nadonosna pupoljka. Prošlo je, prošlo, razprsnulo se sve to poput sapunasta mjehurića.

A žališ li ti, blaga i angjeoska dušo, žališ li, što me ne uzmože spasiti? Kakvo li to ti zapremaš mjesto

u mojoj očemerenoj duši? Je l' ona sva tvoja, il ti u njoj nemaš mjesta — il kako? Da l' ustupaš mjesto onoj drugoj biednoj ženi, koja no je toli žestoko svinula stazu mojega života? Je l' jača tvoja angjeoska dobrotu, il onaj njen pogled — posljednji pogled? — Al ti šutiš, i gledaš me ukočeno iz prošlosti, kao oko neumolna, niema usuda — — —

Oj, teško li je, ne čekati u životu nijednoga jutra, kojim bi te ogrlila nada.

A ja se zadubih u te žute hartije, te šapnuh :

„Koja to? Koja je ta prava? Da l' Irma Dobrovska, Ana Dražkovičeva il oveolika Maša Sušnjeva?“

Sadržaj :

Prva ljubav	Strana	3.
Seoska ludjakinja	”	10.
Idealista	”	18.
Dva putnika	”	26.
Napušten dom	”	32.
Po prvi te zadnji put	”	41.
Koja to?	”	47.

R 2016/58899

611
53317

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA ZAGREB

992024719